یاش تورکستان

تورکستاننک ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنک ده‌قابر-ندان چیقا باشلاغان	اوقتوبر (برنچی تشرین) 1933	سان 47

بوساندا:

1 — تورکیه جمهوریتینک اون ییللغی — باش مقاله
2 — ملی تولقون — تیمور اوغلی
3 — تورك غازیتاچیلغی (XIV) — توقتامش اوغلی
4 — تورکستاندا «تیل سیاستی» (II) — ایسه‌ن تورسون
5 — خاطره‌له‌رم صحیفه‌له‌رنده‌ن... — مصطفی
6 — بولشه‌ویکله‌ر نظرنده اسلام دینی وه اونک ظهوری — چاغاتای
7 — «تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»نک 10 نچی عمومی ییغیلیشی — دوقتور ایلته‌ر
8 — هندستان مسلمانلاری غازی مصطفی‌کمال پاشا حقندا
9 — شرقی تورکستان
10 — آذربایجان خبرله‌ری
11 — تورکستاندا وضعیت
12 — تورکستان دهقانلاری آتیلیشغا حکم ایتلگه‌نله‌ر
13 — تورك بیلیگی اوچون فائده‌لی اثر
14 — تورلو خبرله‌ر

ئۇيغۇر گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دوقتور عبدالرشید رحمتی بیك — بەرلین دارالفنونی یانبداغی شرق تیللەری سەمنارندە تاتار تیلی اوقوتوچیسی بولغان دوقتور عبدالرشید رحمتی بیك تورکیەنك آلمانیاداغی طلبەلەری مفتشی آرقالی استانبول اونیوەرسیتەسنە چاقیریلمشدی. دوقتور رحمتی بیك تورکیە معارف وکالتینك بو رسمی دعوتینی قبول ایتب، اوتکەن ایلول آینك سوڭندا بەرلیندەن استانبول اونیوەرسیتەسینك تورکیات اینستیتوسندەکی یەڭی وظیفەسی باشنا کیتمشدر.

دوقتور عبدالرشید رحمتی بیك تورکستاننك شمالندەکی قیزیل جار شهرندەندر. باشلانغیچ مکتبینی اوز یورتندا بیترگەنی کیبی اورتا تحصیلینك مهم قسمینیدە یەنە قیزیل جاردا کورمشدر. یوکسەك تحصیلگە ایسە آلمانیادا ایریشمشدر. بەرلین دارالفنونینك تورکیات شعبەسینی بتیرمشدر.

1927 دە یازدیغی دوقتوراسی
„Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen"
نامندا بولوب بوندان باشقا تورك بیلیگی اوچون مهم بولغان توبەندەکی علمی اثرلەرنی باسترتماقا موفق بولمشدر:

1) „Zur Heilkunde der Uiguren", I. II., Berlin 1932
2) „Die Legende von Oghuz Qaghan", W. Bang und G. R. Rachmati, Berlin 1932

دوقتور عبدالرشید رحمتی بیكنك، استانبول اونیوەرسیتەسندە اوزەرینە آلدیغی مهم وظیفەسندەدە، اولوغ یوتوقلارغا ایریشمەسینی یورەکدەن تیلەیمز.

اجنبی مدرسلەر تورکچە اورگەنەجەکلەر

استانبول غازیتالارندا یازیلدیغنا کورە، استانبول اونیوەرسیتەسنە تاشقاریدان چاقیریلغان اجنبی پروفەسورلار اوچ ییل سوڭندا درسلەرینی تورکچە اوقوماقا مجبور قیلنغانلقلارندان، استانبولە کیلیر-کیلمەز خصوصی معلمدەن تورکچە درس آلا باشلایاچاقلاردر.

باشقارمادان: «یاش تورکستان»نك کیلەجەك سانی ساویت حکومتینك 17 نچی ییل دونومنە آتالیب چیقاجاقدر.

تورکیە جمهوریتینك اون ییللغی

(1923 — 29. X. — 1933)

29 نچی اوقتوبر تورکیە جمهوریتینك 10 یاشغا تولغان کونی. تورکیەنی عثمانلی ایمپەراتورلغندان جمهوریتکە کتیریب چیقارغان یول، تورکیە خلقینك ایشیتلمەگەن آغیر مشقتلاری وە امثالسز قهرمانلقلاری ایلە شهرت کسب ایتمشدر. بویوك جهان محاربەسندە یەڭیلگەچ تورکیە 1918 نچی ییلنك ۳۰ نچی اوقتوبرندە مودروس متارکە نامەسینی امضا لاماق مجبوریتندە قالغان ایدی. بو متارکەنك شرطلاری بوینچا غالب ائتلاف دولتلەر استانبول بوغازی وە چاناق قلعە (بوسفور وە داردانەل)نی اشغال ایتەدرلەر وە آنادولودا ایستەدیکلەری منطقەنی ایگەللەشکەدە حق قازانادرلار. بوتون تورك اوردوسی تارقاتیلادر. تورك قوشونلاری ایران وە ماورای قافقاس قطعەلارندا اشغال ایتدیکلەری منطقەلارنی بوشاتادرلار؛ عربستاندان وە کیلیکیەدەن چیکیلەدرلەر. بوتون تورك دونانماسی (دەڭیز کوچی) وە بوتون حربی قورالاری غالبلارغا تسلیم ایتلەدر. تورکیە تیمر یوللاری، رادیو ستاسیونی وە تلغراف تأسیساتیدا شو دولتلەر قونترولی آستیغا بیریلەدر. حتی تورکیە ارزاق نظارتیدە غالبلەر فائدەسیگە خدمت ایتمەك مجبوریتندە بولادر. ائتلاف دولتلەر دونانماسی بوغازلاردان سربست صورتدە قارا دەڭیزگە اوتوش حقینە ایگە بولادر، یعنی باشقاچا ئەیتکەندە آنادولونك بوتون قارا دەڭیز بویلاری دەڭیز تامانیدان دائمی هجوم وە تعرض قورقوسی آستندا بولادر وە باشقالار...

تورکیە حکومتی، باشدا سلطان وحید الدین، بالفعل آتاناتا قولندا اسیر بولوب قالادر وە هەر قاندای کیچیك بر اعتراض وە مقابلە ایچیندە اقتداری بولمای، غالب دولتلەر ممثللەرینك تقدیم ایتدیکلەری هەر بر نەرسەنی امضا لایدر... بونیڭلەدە قناعتلانماسدان مودروس متارکە نامەسی امضا لانغاندان سوڭرایاق غالب دولتلەر، آینقسا انگلیزلەر، موسولنی، حلبنی وە کیلیکیەنك باشقا نقطەلارینی اشغال ایتەدرلەر. تور-

كیەنگ غالب دولتلەر آراسندا تقسیمی بالفعل باشلانمشدی.

غازی مصطفی کمال پاشا اوزینگ، تولوقلغی وە یازیلشنداکی آیدینلغی باقیمندان تورکیەنگ او زمانغی تاریخی ایچین ایگ قیمتلی وە مستثنا وثیقە تشکیل ایتەتورغان مشهور «نطق»ینگ باشلانغچندا، مملکتنگ او زمانغی احوالینی توبەندەگیچە تصویر ایتەدر:

«عثمانلی دولتنگ داخل بولوندیغی غروپ، حرب عمومیدە مغلوب اولمش، عثمانلی اوردوسی هەر طرفدا زدەلەنمش، شرائطی آغیر، بر متارکە نامە امضالانمش. بویوك حربگ اوزون سنەلەری ظرفندە، ملت یورغون وە فقیر بر حالدا... اوردونگ ئەلندەن اسلحە و جبخانەسی آلنمش و آلیناقدا...

ائتلاف دولتلەری متارکە احکامنە رعایتە لزوم کورمیور. برەر وسیلە ایلە، ائتلاف دونانمالاری وعسکرلەری استانبولدا. آطنە ولایتی فرانسزلار؛ اورفا، مرعش، عینتاب — انگلیزلەر طرفدان اشغال ایدیلمش. آنطالیا و قونیادا — ایتالیان قطعات عسکریەسی؛ مرزیغون و صامسوندا انگلیز عسکرلەری بولونیور. هر طرافدا اجنبی ضابط و مأمورلەری و خصوصی آدملەری فعالیتدە. نهایت... 15 مایس 1335 (1919)دە ائتلاف دولتلەرینگ موافقتیلە یونان اوردوسی ازمیرە اخراج ایدیلیور.

بوندان باشقا مملکتنگ هر طرفدا عناصر خرستیانیە خفی، جلی، خصوصی أمل و مقصدلەرینگ تأمین، استحصالنە دولتگ بر آن اول، چوکمەسنە صرف مساعی ایدیورلار.» —

غازینگ بو قهرمانچا ساکن سوزلەرندە قاندای تیرەن ملی خورلقلار وە قانچا ألم وە مشقتلار ساقلیدر! تورکیە بر سیقیم کولگە ئەیلەتریلگەن ایدی. اونگ بر داها قورتولوشیغا امید یوق کیبی کورونمەکدە ایدی. بونلارنگ اوستنە بردە، 1920 نچی یلنگ آوغوست آیندا، ائتلاف دولتلەری تورکیەنی سەوەر معاهدە نامەسینی امضالاشغا مجبور ایتەدرلەر. بو معاهدە ایلە تورکیەگە — مستقل دولت بولووی نقطەسندان — ایگ سوگنچی وە قطعی ضربە ورولادر... تورکیەنگ ایگ

دەگەرلی آداملاری آراسندا ناخوش بر احوال روحیە یوز بیرە باشلایدر. کوب آداملار تورکیەنگ آرتق بو مدهش وضعیتندەن قورتولا بیلەچەگینە شبهە ایتمەکدە ایدیلەر. حتی تورکیە اوستندان آمریقا مانداتی حقندادا فکر وە سوزلەر باشلانادر. بو شاشقینلق وە معنوی کوچسزلك چاغندا، شخصندە تورك خلقینگ قهرمانلغی تجسم ایتکەن بر آدام پیدا بولادر. — بو آدام **مصطفی کمال** در.

مصطفی کمالنگ اوز عهدەسیگە آلدیغی وطننی قورتارماق وە اونی مستقل دولت اولاراق یەگیدەن تیریلتمەك وظیفەسی، آنادولودان تاشقاری بوتون دونیاچا بەجەریلیشی امکانسز بر نەرسە بولوب کورونمەکدە ایدی؛ چونکە بونی بەجەرمەك دیمەك، تورکیە ایچین بورونغودان نیچە تاپقیر داها آغیر بولغان بر شرائط آستیدا بوتون آوروپاغا قارشی یەگیدەن سوغوش باشلاماق دیمەك ایدی. مصطفی کمال اوزخلقی تقدیرینك جلندە، اونگ بونچا ییتمەس-توگەنمەس آغیر ضربەلارندان سوگرادا اصلاسونمەگەن بویوك قهرمانلغینەغنە امید باغلامش ایدی. مصطفی کمال شخصندە «خلق تشکیلاتچیلغی» دهاسی ایلە حربی رهبرلك ذکاوتی مسعود بر صورتدە برلەشمشدی. تورك ملتینگ بختنە، مصطفی کمالنگ اطرافندا توپلانغان آداملار هەم خلقنگ امیدی فوقندە بولوب چیقدیلار. خلق اونلارنگ آرقاسندان کیتدی وە خارقەلار یاراتدی.

تورکلەرنگ آنادولو اوروش میدانلارندا قیلغان ملی قورتولوش محاربەلەرینگ مثلی دونیا تاریخندە پەك آزدر. آقچاسز، قورالنی اوردوسز باشلانغان بو محاربە ایشیتلمەگەن نتیجەلەرگە یتکوردی. تورکیەنگ ملی توپراقلاری دوشمانلاردان تازالاندی. ازمیر وە استانبول اوستندا یەگیدەن تورك بایراغی یلپلەنە باشلادی. آنادولونگ چیگەرەلەری ماورای قافقاسقا قاراب اوزینگ طبیعی حدودلاریغاچا اوزاندی. تورکیە خلقینك گەودەسندە بر تیمر زنجیردەن عبارت بولغان سەور معاهدەسی یوق قیلندی.

1923 نچی یلی. لوزان معاهدەسی.

ئۇلاد گۇزۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مودروس-سه‌ور-لوزان؛ عثمانلی ایمپه‌راتورلغندان تورکیه جمهوریتنه قادارغی یول اوزه‌زنده‌کی مرحله‌لەر مه‌نه بونلاردر. مودروس ایله سه‌ور ایسکینگ میراث قالدیردیغی ذلت وه رذالت تامغالاری‌در. تورك قهرمانلغینگ شأن وه شوکتی، ظفری بولغان لوزان ایسه یه‌گی تورکیه‌نگ باشلانغیچ مرحله‌سیدر. تورکیه جمهوریتیگه اوتوله‌جه‌ك توپپا توغرو یولدا شو «لوزان»دان باشلانادر.

او زماندان‌به‌ری اون ییل اوتدی. بو مدت، تاریخ مقیاسندا سیزیلمه‌یه‌جه‌ك قادار قیسقادر. فقط، تورکیه بو قیسقا مدت ایچنده نه قادار اوزگه‌ره بیلمشدر! بوکونکی تورکیه نه تیشقی، نه‌ده ایچکی یاقدان سه‌ور معاهده‌سی تامغاسی یاپیشتریلغان تورکیه‌گه هیچ اوخشامایدر. ایمپه‌راتورلقدان جمهوریتکه اوتوش یالغز أداره اصولینگ یوزه‌کی ده‌گیشمه‌سنده‌ن‌گنه عبارت بولوب قالمای، عینی زماندا اجتماعی وه فردی تورموشنگ بوتون قورولوشندادا تیره‌ن بر اوزگه‌ریش حاصل بولدی. ایسکی تورکیه ایچین دیدیکله‌ری «خاستا آدام» یریگه ایندی بوتون دونیا کوزی آلدندا ساغلام، کوچلو ملی تورکیه جمهوریتی تورماقدادر. حرب میدانلارندا اوزله‌رینی قهرمان کورسه‌ته بیلگه‌ن آداملار دولت حیاتینگ تینچ ملکی وه مدنی قورولوشندادا عینی درجه‌ده باتر چیقدیلار. تورکیه خلقی اوز وطنینگ حقیقی ایگه‌سی وه بانیسی بولوب آلدی.

ایچکی سیاستنده جسور بولغان تورکیه جمهوریتی عینی جسارتنی تیشقی سیاستنده‌ده کورسه‌تیب، اوز اطرافندا دوستلق هواسی وه سیقی بر تساند یاراتا بیلدی. تورکیه جمهوریتینگ بو معقول سیاستی سایه‌سنده‌در، که دائما محاربه اوچاغی بولوب کیلگه‌ن بالقانلار بوگون ملتله‌ر آراسندا تساند وه دوستلقله برابر ایشله‌ش نمونه‌سیگه ئه‌یله‌نمه‌کده‌در. بالقان اتفاقی حقندا تیز-تیز یاییلیب تورغان شایعه‌لار، بعضی وضعیتله‌ر سوك درجه‌ده بویوك جسارت سانالغان وه یاقینداغنه باغلانغان تورکیه-یونان دوستلق معاهده‌سی — بونلار اساس اعتباریله تورکیه تشبثینه مدیوندر...

تورکیه تاشقاریسنداغی بز تورکله‌ر ایچین تورکیه جمهوریتینگ آیریم بر اهمیتی داها باردر. تورکیه جمهوریتنده بز ملی اساسنی بوتون دولت قورولوش اساسیغا یتکورو اورنه‌گینی کوره‌مز. بز — تورکستان، قافقاس، ایدیل-اورال وه قریم تورکله‌ری — اوز وطنلاریمزدا روس پرولەتاریاتی دیکتاتوراسیغا قارشی، ساویت روسیه‌سینگ قیزیل ایمپه‌ریالیزمغا قارشی اوز ملی غایه‌مز — تورکچیلك وه تورك دولتچیلگی — نگ ظفر تاپیشی یولندا هیچ تینمه‌سده‌ن غیر مساوی کوچله کوره‌ش یوروته‌کده‌مز.

بزنگ بو ساواشیمزدا تورکیه‌ده روحلانوب کوچه‌یگه‌ن تورکلك، تورکیه تیشقی سیاستنده بزله وه بزنگ عاقبتمزله علاقه‌دار بولماسا هه‌م، بزنگ ایچین بویوك بر معنوی یارده‌م تشکیل ایته‌در. چونکه بو یرده یه‌گگه‌ن تورکلك او یرده هه‌م یه‌گمه‌لیدر.

بز یه‌گی تورکیه‌گه پارلاق استقبال تیلیمز.

غالب تورکیه خلقینه تورکلك تاووشی قیزیل موسقوا قانلی دیکتاتوراسی تامانیدان باسیلیب بوغولماقدا بولغان تورکستان ممثلله‌ریده‌ن سلام.

تورکیه‌نگ «جمهوریت بایرامی»غا ساویتلار اتفاقنداغی «ملی مستقل تورك جمهوریتله‌ری»نده‌ن‌ده نماینده‌له‌ر کیله بیله‌جه‌کله‌رمی؟ بیزچه کیله آلماسلار، چونکه تورك جمهوریتینگ دوستی سانالغان موسقوا حکومتی اوز قول آستنداغی تورك أولکه‌له‌رینده «کمالیزم» وه «تورکلك»نگ أك باریشماز دوشمانی اولاراق سیاست یورگوزمه‌کده‌در.

کوره‌یلیکچی، تورکیه جمهوریتی بایرامندا آذربایجان، تورکستان وه باشقا تورك أولکه‌له‌رینده‌ن نماینده‌له‌ر بولماغانلغینی ایسکه‌ره‌ر وه ایسله‌ته‌ر تورك غازیتالاری کوروله‌جه‌کمی؟

* * *

ملی تولقون

یالغز تورکستان ساویت مطبوعاتی بیتله‌رنده‌گنه ایمه‌س، موسقوا مرکزی نشریاتی دائره‌سنده‌ده تورکستانداغی ملی تارتیشمالار حقندا

یازولار کوپه‌یمه‌کده‌در. بو نشریاتنی منتظم تعقیب ایتسه‌گز ملی حق، ملی بارلق اوچون کوره‌شنك تورکستان خلقینگ بوتون طبقه‌لارندا، مملکتنك هه‌ر طرفندا یاییلیب، کوك آتماقدا بولغانلغینه شاهد بولاسز. روس مطبوعاتی بوندان کوب راحتسزلانوب شکایت ایتمه‌کده. بو نشریات مرکزی وه محلی ساویت أداره‌له‌رنده‌ن توتمش، اقتصادی مؤسسه‌له‌ر، قولخوز، ساوخوزلار، مکتب وه باشقا علمی مؤسسه‌له‌رده‌ن تا فرقه تشکیلاتلارینه بارغونچا بوتون آپاراتداغی ییرلی خلق افرادی کوبچیلگینی بو کوره‌ش احوال روحیه‌سینگ قاپلاب آلغانلیغی کورسه‌ته‌در. بو قوتله‌رنگ بوتونیسی ساویت روسیه‌سی مستملکه‌سیاستینك موفقیتسز چیقیشی اوچون کوره‌شمه‌کده اونی موفقیتسزلقا اوچراتماقدا ایمش. ساویت مطبوعاتی طبیعتیله بو حرکتله‌رنی تورلو ساحه‌له‌رده توپلانغان خلق کتله‌سینگ اوز حرکتنده‌ن زیاده ملتچی، «زهرلی» عنصرله‌رنگ تشویقاتی، قاریشتیرماسی شکلنده کورسه‌تیشگه اوروناد‌ر.

تورکستانداغی کوب ساویت أداره‌له‌رینی کوز آلدیغا کیترسه‌گز او ییرده یا بر قومیسار وه‌یا أداره باشلوغی بر تورکستانلی قومموئیست بولا بیلیر. اوندان باشقا، قومیسارلق وه اونگ ایش أداره ایته تورغان اورونلاری بوتونیسی روسلار طرفندان توتولغان. ایش تورکستانلی اسمینی تاشیغان قومیسارنگ اورونباساری بولغان بر روس باشدا بولغانی حالدا، مه‌نه شو دسته قولندادر. أداره آپاراتی‌دا شوندای توزولگه‌ن که، طبیعتیله قومیسارغا ایش کیلیب چیقمایدر. اوندان آشاغیدا ییرلی مأمور کورمه‌ك ایسته‌سه‌گز خط تاشوچی، أداره‌نی تازالاوچی، آتباقارلار قاتاریغا قادار توشمه‌ك مجبوریتنده قالاچاقسگز. بو ایکی آرالقدا اورون توتا بیلمش بعض بر تورکستانلی‌دا، قاناتی یولونمش قوش حالیغا قویولغان. ایمدی بو نیچین؟ دیگه‌ن سؤال هه‌ر کسده‌ن اول مأمورلك وه باشقا تورلو اختصاص ساحه‌له‌ری اوچون حاضرلانغان، بونگچون ییللار اوزونی زخمت، خورلق چیککه‌ن تورکستانلیلارنگ باشندان کیچه‌در. بونگ اوستیغا او بو سؤالنگ جوابینی‌ده اوز حیاتی کورگوسنده‌ن بیلیب تورادر. مه‌نه بو یولدا

تورکستاندا ساویت سیسته‌مینگ باشلاندیغی ییللاردایاق تورکستانلی قوممونیستلار آراسندا باش بیرگه‌ن ملی آقیم ساویت روسیه سیسته‌می اورونلاشوب اوز حقیقی یوزینی کورسه‌ته باشلاشی نسبتنده تیلر ایته باشلاغان ایدی. «تورکستان دهقانی وه او دهقاننی توشونوچی هیچ بر تورکستانلی ساویت حکومتینی یاقلی آلمایدر. ایلك فرصتده اونگه قارشی چیقادر» دیگه‌ن وصیتنامه وه «قوممونیست بولو روسقا ملی وجدانینی ساتو دیمه‌ك ایمه‌سدر» طرزنده‌کی افاده‌له‌ر ییللارچا مسئول اورونلار توتوب کیلگه‌ن تورکستانلی قومیسارلارنگ سوزیدر.

ساویت حکومتی اوزینگ فرقه تشکیلاتی، گه. په. ئو. (چه‌قا)سی وه اورتا آسیا بیوروسی واسطه‌سیله بو آقیملارغا قارشی کوره‌شدی. فقط کورسه‌تیلگه‌ن شدت، ته‌ررور نه قادار کوچلو بولسادا بو طبیعی آقیمنگ اوکینی آلالمادی. ساویتلار اونی بر طرفدان بتیرگه‌ن بولوامیدیگه توشسا او ایکنچی طرفدان ایکنچی بر شکلده کوروندی. أڭ آشاغی خلق کتله‌سی ایله بلا واسطه تماسدا بولغان طبقه‌ده‌ن باشلانغان آقیم یاواش-یاواش قومیسارلار کیبی یوکسه‌ك اورونلارغا قادار نفوذ ایتدی. سعد وقاص اوغلی اسماعیل، خوجان اوغلی سلطانبیك، انعام اوغلی رحیم، منان، باتولارنك کیچیر دیکله‌ری بونك بره‌ر مثالیدر. «ایمدی تینچیدیك» دیب تورار ایکه‌ن اوز یولندا اوره‌ب اوسمه‌کده بولغان بو آقیمنگ اورتا آسیا بیوروسینگ اوز قاراماغی آستندا توتدیغی دولت پلان أداره‌له‌رینه قدر کیتوب چیقدیغی کورونمه‌کده‌در. کامل، صدیق اوغلی کیبی دولت پلان (گوسپلان) أداره‌له‌ری رئیسله‌ری گویا اوز قول آستلارندا توزولمه‌کده بولغانلیغی سویله‌نگه‌ن دولت پلان سیاستینی آچیق مجلسده تنقید ایتوب چیقش جسارتینی کورسه‌تمه‌کده‌درله‌ر. باومان وه باشقا موسقوا آگه‌نتله‌ری بو چیقشلارنگ یالغز شخصی قناعت بولماسدان آرقاسندا کوردیکی کوچلو بر تایانچقدان آلنغان الهام سایه‌سنده بولغانلیغینی یعنی خلق کتله‌سنده‌ن باشقا ییرلی فرقه آرقاداشلاری کوپچیلگینگ عینی فکرده بولووینی کوروش، سیزیشده‌ن آلنغان جسارت بولغانلیغنی سویله‌یدرله‌ر. بو حادثه‌له‌رده‌ن سوڭ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

درجه راحتسز وه متأثر بولغان ساويت مطبوعاتی قسماً بو آقيملارنڭ عاملی حقندا بيلمهسلك كورسهتمهكدهدر. بزچه بو بر كستاخلق بيلمهسلگيدر. يوقسا اونڭ معناسیده سببیده آچيق ميداندا تورادر.

2 — ساويت مطبوعاتی قولخوز، ساوخوزلاردان تونمش فابريق-زاوودلارغا قادار بوتون خوجالق مؤسسهلهرينی ملتچيلك نظريهلهرينڭ قاپلاب آلغانلیغندان شكايت ايتهدرلهر. بو مؤسسهلهرده بر طرفدا روسلق وه روسچيلق، ايكنچی طرفدا توركستانليلق قارشی قارشيغا تورروب تارتيشادرلار.

ساويت حكومتينڭ پلانلی استثمار سياستی قيشلاق خوجاليغی ساحهسنده بوتونلای موفقيتسز چيقدی. او ييرده كی حقيقی ايش نتيجهسی پلاندا توشونولگهن خيالی نتيجهلهر ايله قطعياً اويمايدر.

«كوچهبه-مالدارلق رايونلارندا خلق خوجاليغينی قولخوزلاشترامز، قولخوزلاشتردق» ديب يورور ايكهن او دائرهلهرنڭ اساس ثروتی سانالوب كيلگهن مال سوروولارينڭ بوتونلای يوقالوب كيتووينا، قيريليب بيتووينا سبب بولونغانليغی آڭلاشيلماقدادر. كوچهبه خوجاليقنی قولخوزلاشترماق او قاداردا قولای بر ايش بولماغانليغنی كورگهچ او اهالينی شرائطنڭ مساعدهسی وه امكان اولچونمهسدهن كور كورينه زورله توغرو كيلگهن ييرده اوتورتماقغا باشلانمشدر. او آچلق وه سفالتكه توشدی. آچندان أولمهمك اوچون بر چاره قيديرغان بو خلق يهگيدهن كوچوب كيته باشلادی. ساويت مطبوعاتی مهنه شو حادثهنی ملتچيلهرنڭ تشويقاتی، ساويت سياستنه قارشی چيقيشی نتيجهسی قيليب كورسهتمهكچی بولادر. حالبوكه بو ههر نهرسهدهن اول طبيعی، اقتصادی وه اجتماعی شرائط ايجاباتی ايله حسابلاشماغان ساويت سياستينڭ فجيع نتيجهسی ايدی. («قازاغستانسكايا پراودا»نڭ 9 وه 26 مارت نومرولاريغا باقيلسين).

قولخوز وه ساوخوزلاردا توپلانغان دهقان، ايشچيلهر پلان سياستی بويونچا اوستلاريغا يوكلهتيلگهن ايشلهرنی بهجهره آلمايدرلار، كورمهيدرلهر. بونیده ساويت مطبوعاتی گويا بو مؤسسهلهرگه ياشيرينب كيريب آلغان آيريم ملتچی

عنصرلارنڭ تشويقاتی، قاريشترماسی ديب كورسهتمهكچی بولادر. («پراودا ووستوكا» 30 مارت، 29 آپريل؛ «توركمهنسكايا ايسكرا» 11 وه 29 مارت، 6 آپريل). فقط دهقاننی سويلهتسهگز او: «باری بر كوب ايشلهسهمده آز ايشلهسهمده بونڭ مينگه فائدهسی يوق. مينی بالا-چاقامله آچ، يالانغاچ قالديراجاقلار. اونڭچون او قادار جان چيكيشكه لزومده كورمهيمهن. ذاتاً ييللاردانبهری كيلمهكده بولغان ياريم آچ، ياريم توق حيات بزده بر كوچده قالديرماغان» ديدر. آينقسا پاختاچی دهقان پاختاغا باشقا ايكيندهن 4-5 دفعه آرتيق كوچ، ثروت صرف ايتكهنی حالدا اوندان أڭ آز زخمت، مصرفلی ايكين قاداردا فائدهلانا آلماديغندان بحث ايتهدر. اونڭچون ايستهر قولخوز، ساوخوزلار ايستهرده آيرم خوجالقلارداغی دهقان اوزينی آرتيق چارچاتماسلق يولينی توشونهدر. بونلارنڭ بوتونيسپينی بر تاپقير دقتله اويلهب كورسهك أڭ مهم عاملنڭ او ساحهلهرده مشغول اهالی طبقهسينڭ اوز طبيعی اقتصادی منافعی، حياتی امكانينی انصافسز استثمار سياستندهن قوروماق توشونچهسی بولغانليغينی كورهمز.

3 — فابريق-زاوود، تيمر يول وه باشقا مؤسسهلهرده كی توركستانليلار آراسندا ملی تارتيشما روحی كوچهيوب ساحهسينی كينگهيتمهكدهدر. بوييرده گی آقيم روس ايشچيسی، روسلق وهروسچيلققا چيكسز دوشمانچيلق شكلنده باراەدر. توركستانلی ايشچيگه ياندا، عينی ايشده چاليشقان روس ايشچيسی ايله بر قاتاردا قاراماسلق بوكون كون كيبی آيدين بر حقيقتدر. بونی ايشلهوچیده طبيعتيله او فابريقنك خوجاسی سانالغان ساويت حكومتيدر. توركستانلی ايشچی بو ساويت مؤسسهسنده روس ايشچيسندهن داها اوزون، داها آغير ايشلهرده ايشلهديگی حالدا اونڭ ايش حقی ياندا غی عينی ايشنی كوروچی روس ايشچيسنكدهن آزدر. روس ايشچيسيگه بو آرتيق حقلارنی تأمين ايتوچی مزيت يالغز اونڭ روس بولغانلغيدر. توركستانلی ايشچی فابريق، زاوود، تيمر يولدا ايشچيگه تأمين ايتيلگهن حقنڭ هيچ بريسندهن روس ايشچيسی ايله بر نسبتده فائدهلانا آلمايدر. او ايستهر خوجالق أدارهسنده ايستهرده ايشچی تشكيلاتندا تيكيس معامله

کورمه‌یدر. تورلو یرله‌رده روس ایشچیسی یاخشی تأمین ایتیلیب ایسیق صحی اویله‌رده یاشاغانی حالدا عینی مؤسسه‌نگ تورکستانلی ایشچیسی جیریق-جندیر باراقلار، تیلنیك-تیشیك اوتاولارکیبی سولئ درجه‌ده غیر صحی یرله‌رده یاشاشقا مجبوردر. اونگ روس یولداشینگ یاشادیغی بنادا یاشاش بر طرفدا تورسون، او بناغا کیریش حقی‌ده یوقدر. اویالغز ایشله‌دیگی مؤسسه‌ده‌گنه ایمه‌س، استقلالندان ده‌م اورولغان یورتینگ هیچ بر بورچه‌گنده قایغیسینی آکلاتا آلورلق بر یر، تیکله‌له آلورلق بر قولاق تاپا آلمایدر.

ساویت روسیه‌سینگ مستملکه سیاستی یوزنده‌ن مالینی، ملکینی، دزکاهینی، ایش وه حیات منبعینی یوقاتوب کیچیك بر ایش، حیات منبعی قازانو اوچون جان آتوب یورگان تورکستانلیلارنگ سانی یوز میکله‌رنی آشماقدا ایکه‌ن روسیه‌ده‌ن توپلو-توپلو مهاجر کیتریلیب آچیلغان ایش یرله‌ری، حیات منبعیگه حتی تورکستانلیلارنی اورناشوب آلغان یرله‌رنده‌ن قولاماقلا یرله‌شتریلمه‌کده‌در. بونی ایشله‌وچی‌ده شو ساویت حکومتینگ اوزگنه‌سیدر. ایمدی بو حالنی، اوزینگ سفالت، آچلق، قیرغینغا محکوم توتولغانلیغینی آچیق کوروب تورغان تورکستانلی ایشچی خلق طبقه‌سینك قاندای بر احوال روحیه‌ده بولیشنی توغرو تاپاسز؟

4 — تورکستان ساویت مکتبله‌رنده‌کی قیزیل معلم، مدرس وه مأموره‌لر آراسندا بو ملی آقیمنگ داها چوقور یرله‌شکه‌نلگینی کورسه‌ته‌درله‌ر. قوممونیست دارالفنونینگ اجتماعیات، اقتصاد کورسیله‌رینی اشغال ایتوچی تورکستانلی قیزیل پروفه‌سورلارنگ اوز اثر وه درسله‌رنده قاندای فکرله‌ر تلقین ایتب اوتورغانلقلارینی وقتیله ساویت مطبوعاتنده‌ن اورگه‌نگه‌ن ایدیك. بوکون بو آقیمنگ داها آچیق وه داها آیدین شکل آلدیغینی کوروب اوتورامز. سمرقند عالی مکتبله‌رنده‌کی پروفه‌سورلار آراسندا ساویت یاختا وه اقتصادی سیاستینی تنقید ایتوچیله‌ر حتی کوب سویله‌نگه‌ن اوزبیکستان استقلالی مسئله‌سینگ قورووق سوزده‌ن عبارت بولغانلیغینی، حقیقتده تورکستاندا روسلارنگ حکم سورمه‌کده

بولغانلقلارینی سویله‌وچیله‌ر بار ایمش.

تورکستان ساویت عالی مکتبله‌رنده‌کی تورکستانلی طلبه آراسندا‌غی حرکتله‌ر حقنده مجموعه‌مزنگ اوتکه‌ن سانلارندا یازیلدی.

طبیعی ایسته‌ر تورکستانلی مدرس-معلم ایسته‌رده تورکستانلی طلبه اوز یورتنداغی مکتبگه کیرگه‌نده بر یاتلق تویادر. او بو مؤسسه‌ده معنوی وه ظاهری جهتده‌ن اوزینی ایسیندیرارلق بر نه‌رسه کورمه‌یدر. چونکه او مکتبنگ ظواهرنده‌ن معنویاتنه قادار روسلق، روسچیلق روحی حکم سوره‌در. تورکستانلی طلبه او یرده نه معلمنده‌ن نه‌ده یانندا اوتورغان طلبه یولداشندان توغرو معامله کوره‌در. اوگا ایکنچی درجه‌ده‌کی بر انسان صفتی ایله قارایدرلار. حاکم وه محکوم ملت مسئله‌سی هه‌ر آدیمدا اونگ کوزی اوگنده جانلانادر.

تورکستانلی طلبه صنفده روس آرقاداشی ایله یان یانغا اوتوروب تیکله‌دیکی درسده‌ن بوتونلای باشقا بر تویغو ایله آیریلادر. یانندا اوتورغان روس صنفداشی درسده‌ن «اینته‌رناسیونال»، «سوسیالیستیك» دیگه‌ن ماسقالارغا بورونغان اوزینگ روسلق، روسچیلق روحینی قوقلاب، سیزیب، درسده‌ن چیقسا؛ تورکستانلی طلبه اوزی اوچون یالغز بر بوشلق نی‌گنه ایمه‌س «شکلی ایله ملی مندرجه‌سی ایله سوسیالیستیك» دیگه‌ن دوستورنگ حقیقی معناسینی وه بونگله اوز ملی، معنوی بارلیغنه قارشی قورولغان توزاقنی آچیق کوروب، وجدانی، روحی عذاب ایچنده‌چیقادر. مه‌نه اصل چوقور یاتلاق بو یرده‌ن باشلایدر. او بو توزاققا توشمه‌مك، بو بوشلقدان قورتولماق، اوزی اوچون‌ده یانی باشنداغی روس یولداشی کیبی هه‌م شکلی هه‌م مندرجه‌سی ایله ملی بولغان بر مکتب، تربیه اوجاغی قازانماق یولینی قیدیرا باشلایدر.

5 — مه‌نه بو کوردیکله‌ریمز تورکستان خلقی روحنده‌ن توغوب اهالینگ تورلو طبقه‌له‌ری ایچنده تورلو شکلله‌رده کورونمه‌کده بولغان ملی کوره‌ش تولقونندان کیچیك بر کورونوش. بز ایمدی بو تورلو طبقه‌له‌ر آراسندا اوز طبیعی حقینی قوروماق شکلنده کورونمه‌کده بولغان

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولیازمىلار ئامبىرى

تیلەك ، احتیاجلارنگ اساسدەن حل وە تحققی مسئلەسینگ تورکستان ملتچیلکینیگ «ملی استقلال» دیگەن شعارندە افادە ایتیلمەكدە بولغانلیغینی کورەمز. بونی بر بزگە ایمەس ، تورکستان ملی حرکتینگ دوشمانلاریدا عینی شکلدە کورەدرلەر. بو ایسە تورکستان ملی حرکتینگ کوکندەگی ساغلاملق ، معنویاتندەکی کوچلولکنی کورسەتەدر. تیموراوغلی

* * *

تورك غازیتاچیلغی (*)

XIV.

تورکستاندا ، «ایشیم دالاسی» ناملی غازیتادان سوگرا ، 1914 یلی آپریل (نیسان) آیی باشندا چیققان غازیتا تاشکندلی آوقات عبدالله خواجە اسدالله خواجەنگ مسئول محررلگی آستندا چیقاریلغان «**صدای ترکستان**»در. بو مهم غازیتا تاشکندده چیقمشدر. شونگ ایلە بر کوندە خوقندلی عابدجان محمود خوقندده «**صدای فرغانە**» نی چیقارمشدر. بو غازیتالارنگ ایکیسیدە منتظم چیقیب ، مندرجەلەری اعتباریلە کورونوکلو وە بای غازیتالاردان سانالیب ، سیاسی مسلك جهتندەن «صدای تورکستان» زمانینگ بر قادار سولراق ، «صدای فرغانە»ایسە بر قادار اوگراق یولینی تعقیب ایتمشدر. هەر ایکیسیدە مادی سیقینتیلار آراسندا توختاب قالمشدر.

عابدجان محمود

(*) «یاش تورکستان» نگ 28، 30-35، 37، 40، 42-45 نچی سانلارندان دوام.

«هفتەدە ایکی تاپقیر چیقادورگان ادبی ، اقتصادی ، فنی وە معیشی تورکچە جریدە» بولغان «صدای تورکستان» غازیتاسی قیسقا زمان‌ایچندە اوز تورگەرە گیگە کوچلو قلم ایگەلەرینی توپلایا بیلمشدر. بو غازیتانگ مهم ایشلەرینی منور قاری قیلاردی. «صدای تورکستان» تورکستانلیلارنی علاقەدار ایتوچی تورلو مسئلەلەرگە — طبیعی او زماننی وضعیتنگ یول بیرگەنیچە — یاناشمشدر. دینی مسئلەلەرگە ایسە خلقنگ هیجانینی قوزغاتمایاجاق بر طرزدە یاناشیب ، مملکتمزدەکی متعصبلقنی یوقاتیشغا چالیشمشدر. «صدای تورکستان» روس حکومتی طرفدان «کوب قورقونچلو» بر غازیتا اولاراق تانیلمشدی. بو غازیتانگ سیاسی رهبری بولغان عبیدالله خواجە روسیەنگ تورکستانداغی عمومی والیسی‌طرفدان بر نیچە تاپقیر تورکستاندان تاشقاریغا سورگون ایتلمەك ایلە تهدید ایتلمشدی. «صدای تورکستان» بیتلەرندە ، تورك غازیتاچیلغی تاریخندە مهم اورون توتقان وە باشدا فاتح کریمی بیك بولغانی حالدا زماننگ اڭ کوچلو قلم ایگەلەرینگ قاتناشمالاریلە اورەنبورغدە چیقاریلیب ، ایدیل-اورال ، تورکستان ، سبیریا ، قریم وە قافقاسیاغا قادار یایلیب ، هەر تاماندا سیویلیب اوقولغان «**وقت**» غازیتاسیلە بونگ نشریاتدان بولغان «**شورا**» مجموعەسندان آلینیب باسیلغان مقالە وە خبرلەرنیدە اوچراتاسز. بو غازیتا تورکیە ، مصر ، هندستان وە عربستان احوالندان‌دا تورکستانلیلارنی تنویر ایتیب تورمشدر. «صدای تورکستان» 1915 یلنگ مای آیغاچا دوام‌ایتیب ، 67 سانی دونیا یوزیگە چیقمشدر. مسئول محرری عبیدالله خواجە اسدالله خواجە بولغان بو غازیتا بیتلەرندە باشدا منور قاری اولماق اوزرە، عبدالله اولانی («ایندەمەس») ، عبدالرؤف مظفر ، تولەگەن خواجەمیار («تولا») سیدناصر میرجلیل ، حمزە حکیمزادە ، خالد سعید ، عبدالحمید سلیمان (ایمدیگی «چولپان») ، مؤمن جان محمد جان ، عبیدالله ایرغازی ، نوشیروان یاوشف ، صدیقی ، لطف‌الله عالمی ، ملاسید احمد وصلی ، فضیل جانبای ، مدرسلەردەن ملامحمد جان ، بدرالدین اعلمی ، حاجی معین ،

شاکرجان رحیمی، ن. عزیزی وه باشقالارنک یازیلاری باسیلمشدر.

عابدجان محمودنک هفته‌ده اوچ تاپقیر چیقارغان «صدای فرغانه» نام‌لی غازیتاسندا ایسه عاشورعلی زاهری ایله قریم‌لی عثمان نوری بیکله‌ر ایشله‌گه‌نله‌ر. 123 سانی دونیا یوزیگه چیقمشدر. «صدای فرغانه» توختاب قالغاندان سوڭ عابدجان محمود، غلام قادر دیگه‌ن بر ترجمانله یه‌نه بر میرزه‌نی اوز یانیغا آلوب «تریك سوز» نام‌لی بر غازیتا چیقارمشدر

عبیدالله خواجه

(1915 ده خوقندده). فقط هفته‌ده ایکی تاپقیر چیقا باشلاغان بو غازیتادا اوزون یاشالمای توختاب قالمشدر.

1915 ده عشق‌آباددا «زاکاسپیسکایا توزه‌منایه گزیته» نامندا

توركچه‌ـفارسیچاـروسچا اولاراق بر غازیتا چیقاریلمشدر. بو غازیتاچارلق أداره‌سینڭ رسمی بر غازیتاسی بولوب حکومت بویروقلارینی، قانونلاـرینی باسیب تارقاتار ایدی. سوڭغو سانلارندا قیشلاق خوجالغنه قاراشلی بعضی معلوماتلار قاتارندا تورلو خبرله‌ر هه‌م کورولمشدر.

(بیتمه‌دی) توقتامش اوغلی

* * *

توركستاندا «تیل سیاستی»

II.

بر تیلنڭ یوکسه‌لیشی وه بایتیلماسندا ایلك مراجعت ایتیله‌ـجه‌ك أڭ طبیعی قایناق او تیلنڭ اوز تأریخی انکشافی وه طبیعی امکانـلاری بوینچا یاراتدیغی بایلقدر. طبیعی بزنڭ تورکستان لهجه‌سی اوچون‌ـده عینی قانون حاکمدر.

بو قایناقدا تاپیلماغان نه‌رسه‌له‌رنی هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونگله برابر بر قانون آستندا بولغان باشقا تورك لهجه وه شیوه‌له‌رنده قیدیریش کیره‌ك. تیلنی اجتماعی عضویتنڭ بر قسمی دیب قاراوچی کشیله‌ر آینقسا اونڭ هه‌ر قاندای نقصانینی تولدیرودا اونڭ عضویتنه ضرر کتیرمه‌یتورـغان طبیعی یولنی توشونوش، قبول ایتش مجبوریتنده‌درله‌ر. تیلنی اجتماعی عضویت دیب قبول ایتکه‌چ اونڭ که‌مچیلکله‌ری وه بو که‌مچیلکله‌رگه قارشی کوروله‌جه‌ك چاره‌نی جانلی بر عضویتنڭ اوستنداکی بر حادثه ایله چاقیشترو ممکندر. مثلا ایرینی ییریق، وه یا هه‌ر قاندای بر عضویتنده نقصان بولغان بر آدامنك نقصانینی بتیرمه‌ك، اونڭ عضویتنه تام بر شکل بیرمه‌ك ایسته‌گه‌ن هکیم مطلقا او یاماقنی ایلك نوبتده اونڭ اوزنده‌ن قیدیرادر. بو أڭ طبیعی بر نه‌رسه‌در. اوزنده‌ن چیقاریش ممکن بولماغان زمان درحال اونگله قان غروپی بر بولغان عضویت قیدیریلا باشلایدر. بو قیدیریشده أڭ اول اونڭ آنا، توغانلارندا باشلانادر. چونکه بو قان غروپلاری آراسنداغی علاقه او یاماقنڭ توتوب توتماسلیغی اوچون أڭ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مهم نقطه‌در. ایمدی بونی اجتماعی بر عضویت بولغان تیلنگ یاماغیغا چیویرسه‌ك باروب چیقاجاغیمز نتیجه‌ده بیلگیلیدر. اولا او تیلنگ اوزنده، اوز بایلق خزینه‌سنده، اوز بایلق خزینه‌سنده بولماغاچ اونگله بر قان غروپنه قاراشلی لهجه، تیلله‌رده‌ن بوده بولماغان تقدیرده اونگ قانونه اویه بیلگه‌ن یرله‌رده‌ن قیدیریش توغروکیله‌در. ایمدی یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی اوچون لازم بولغان یاماقنی اولا اوزنده‌ن، بو بولماغاندا اونگله برابر بر تیلنگ تورلو لهجه، شیوه‌له‌رینی تشکیل ایتکه‌ن تورك لهجه‌له‌رنده‌ن بونده‌ده ممکن بولماغانینی عمومی تورك تیلینگ، او جمله‌ده‌ن اوزبیکچه‌نگ قانون وه قاراقته‌رینه أك اویغون بولغان بر یرده‌ن هه‌مده بو تیلنگ اوز قانونلارینه بوتونلای اویاجاق بر شکلده آلیش ایجاب ایته‌در. فقط ساویت تیل سیاستی بونلارنگ بوتونیسینی رد ایته‌در. بو نقطه‌ده آکاده‌میك Marr طرفندان تورلو تیلله‌رنگ اورفوغرافینی (یازیش، املاسینی) توزوش اطرافندا سویله‌نگه‌ن اساسنی دها طبیعی بولغان شو نقطه‌گه تطبیق ایتسه‌ك، یالغز ادبی تیلمزنی توزوشده‌گنه‌ایمه‌س، حتی اورفوغرافیلاریمزنگ قورولوشندا توتاجاغمز یول هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول بو قارداش لهجه‌له‌رنگ بربرنده‌ن اوزاقلاشماسی یولندا بولماسدان اونلارنگ بربرینه یاقینلاشیب یاردام‌لاشماسینی تأمین استقامتندا بولووی کیره‌ك. طبیعی مارکیبی بر عالمنگ بربرنده‌ن بوسبوتون آیری بولغان تورلو تیلله‌ر حقنده توشونوب، روا کوردیکی بو نظریه‌نی عینی قانوننگ آستندا بولغان قارداش لهجه‌له‌ر اوستندا تطبیقینی توغرو تاپماماق اوچون مطلق بر قارا فکرنگ اورتادا بولوشی کیره‌ك. آتاجان هاشم ایسه اوزبیکچه‌گه باشقا تورك لهجه‌له‌رنده‌ن فائده تأمین ایتشگه وه بونلارنك اوزآرا یاقلاشوویغا طرف بولغان حرکتکه قارشی قطعی سوغوش اعلان ایته‌در.

«اوز»، «یات» سوزله‌ر نظریه‌سینی تار ملی چه‌رچیوه‌ده‌ن چیقارا آلماسلق دیب قارالاوچی آتاجان هاشم اوزبیکچه‌گه کیریب یرله‌شوب قالغان عربچه، فارسیچا سوزله‌رنی چیقاریب آتیشنی قطعی صورتده طلب ایته‌در. ایلك باقیشدا بو طلبنگ بربرینه قارشی ایکی فکرنی قاریشترماقدا

بولغانلیغی اوینا کیلسه‌ده توبه‌نده‌گی تفصیلات آتاجان‌نگ بو تضادنی معین سیاسی بر مقصد ایله اورتاغا قویماقدا بولغانلیغینی کورسه‌ته‌در.

ایمدی بو تفصیلاتدان سوك بس — آتاجان هاشم، فکرداشلاری وه اونلارنگ فکر قایناغی بولغان ساویت حکومتی یه‌گی اوزبیك ادبی تیلینگ قورولوشی، ترقی وه‌انکشافی اوچون لازم‌بولغان بوتون فاقتورلارنی چیقاریب قویوب قاندای بر تیل توزمه‌کچی، اونی‌ده قایسی بر یول ایله یاراتماقچی بولادرلار؟ — دیرسگز. أك یاخشیسی بو سورغوننگ جوابینی یه‌نه ساویت تیلچیله‌رینگ اوز نظریه‌له‌رنده‌ن، اوز یازولارندان چیقاریشقا اورونه‌یلك.

آتاجان هاشمچه اوزبیکستانداغی زورکوچ ایله اوسه‌یاتقان‌سوسیالیزم قورولوشی وه مدنی انقلاب «شکلی جهتیده‌ن ملی وه مندرجه جهتیده‌ن سوسیالیستیك مدنیتدر». سوسیالیستیك مدنیت ایله قاتتق باغلانغان حالدا سوسیالیزم قوروچی اوزبیك محنتکشله‌رینگ ادبی تیلی صفتیده یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی ترقی قیلایاتیرکه، او بو محنتکشله‌رنی پروله‌تار مدنیتی ایله جیسله‌شتریش لازم» دیدیکده‌ن سوك سوزیگه دوام ایتوب بر آز آشاغیدا «یه‌گی اوزبیك ادبی تیلی وه اونگ املاسی، غراماتیکاسی وه ته‌رمینولوگیاسی (علمی آتامالاری) مسئله‌سینی ایشله‌ب چیقاریش ایله باغلانغان بارچا مسئله‌له‌رنی حل قیلیشدا مه‌نه شو ماهیتگه دقت قیلیش لازم» دیدر.

آتاجان هاشم یه‌گی اوزبیك ادبی تیلینگ یوکسه‌لیشنده‌گی پروله‌تار یولی اساس نقطه‌له‌رینی قویوداغیچا کورسه‌ته‌در:

1— یه‌گی ادبی تیلنی حاضرغی اوزبیك جانلی شیوه‌له‌ری اساسیده قوروش کیره‌ك.

2 — اوزبیك تیلینی لغت ایله باییتش کیره‌ك. اوزبیك شیوه‌له‌رینگ ئه‌تیمولوژیك شکلله‌رینی، ادبی تیلنگ صرف وه نحوینی باییتش وه بو تیلنگ قانونلارینی «چاغاتای گورونگی»چه نوائی، بابر وه باشقالارنگ أثرله‌ریده‌ن چیقارماسدان، بلك اوزبیك شیوه‌له‌رینگ

مارقسیزم نقطهٔ نظرندەن هەر طرفلەمە اورگەنیش وە بوندا اوزبیك تیلینگ حاضرگی «تەندەنیەسی»نی اعتبارغا آلیب توروب ایش کوروش اوچون ادبی تیلنی جانلی شیوەلەرگە یاقینلاشتریش. !

3 — اوزبیك تیلینی اینتەرناسیونال سوز وە آتامالار ایلە بایتیش وە یوکسەلتیریش. بوتون اتفاق بوینچا یگانە علمی تەرمینولوگیە توزیشکە اینتیلیش.

4 — حاضرگی اوزبیك ادبی تیلندەگی شەماتیکا (شکل) جهتندەن یاراقسز، محنتکشلەر تامانیدان اوزلەشتریلمەی یاتقان عرب وە فارس سوز هەم آتامالارینی یوقاتیش.

ساویت تیلچیلگینگ یەگی اوزبیك ادبی تیلی حقندەگی نظریەلەرینی مەنە شوندای خلاصە ایتوچی آتاجان هاشم بین‌الملل آتاما وە سوزلەرنی قایسی قایناقدان وە قایسی شکلدە آلیشی کیرەکلگی مسئلەسیگە یاناشوب «اینتەرناسیونال سوزلەرنی روس ادبی تیلی املاسی آرقالی آلیب، حاضرگی اوزبیك تیلینگ مورفولوژیك وە باشقا خصوصیتلارین اویغونلاشتریش کیرەك» دیدر. («قیزیل اوزبیکستان» 14. 6. 33). دیمەك بو ساویت تیل نظریەسی یەگی اوزبیك ادبی تیلینی اوگا اینتەرناسیونال آتامالار بیروچی روس ادبی تیلی خصوصیتلاریغا اویدیرماقچی بولادر. بو یولنگ قایسی هدفکە توغرو آلیب بارا یاتقانینی اوز یازدیقلارینی XVI نچی فرقە قورولتایندا ستالین طرفدان «تیل سیاستی» اوستندا سویلەنگەن نظریەگە اساسلاندیروچی ابراهیم طاهری غایت آچیق وە آیدین قیلیب سویلەب بیرمەکدەدر. («قیزیل اوزبیکستان» 20. 3. 33). اوکشی «اوزبیك جانلی تیلینگ قایسی یولدوزغا قاراب یوکسەلیشی، لغت وە تەرمین بایلیغینگ قایسی آریقدان سو ایچیب کوچەییشی هەم معلوم بولدی. «تیل سیاستی»نگ قاندای قویولوشی مدنی قورولوشنگ باش فورماسی بولغان تیلنگ کیلەجەکدە قوممونیزم مدنیتینگ برلەشکەن بین‌الملل تیل قوللەنیفیگە قوشولوشی اوچون حاضرغی کوندەیاق تایارلق کوروش

مسئلەسی پرولەتاریات رهبرلەری تامانیدان آنیق ایتیلدی» دیدر.

مەنە تورکستاندا «ملی قورتولوش» یاساغانلقلارینی سویلەب اوزلەریگە «خلاصکار» آتی بیریب یوروچی قیزیل روس جلادلارینگ مالینی تالاب، یورتینی ویران ایتوب اوزینی سفالت، آچلیق، قیرغینغا محکوم ایتدیکلەری مظلوم خلقمزنگ سوك ملی بایلیغی، اوزلیکی، بارلیغی بولغان تیلیگە قارشی کورسەتمەکدە بولغان اشتهاسی. مەنە بو انسانلق تویغوسندان مدنی توشونوشدەن محروم جاناوارلارنگ بر خلقنگ عصرلەردەن‌بەری یاراتدیغی ملی، مدنی، معنوی بایلیغنە قارشی کورسەتمەکدە بولغان وحشیلغی!!

ایسەن تورسون

* * *

خاطرەلەرم صحیفەلەریندەن...

(روسیەدەگی تورك طلبەلەر تورموشندان)

ایسکیدەنبەری دوستوم بولغان میریعقوب‌بیك «قافقاس مسئلەلەری» حقنداغی کتابینگ بر یرندە سوز آراسندا 1912 نچی یلغی بالقان محارەبەسی مناسبتیلە روسیەدەگی آذری طلبەلەر ایچندە یوز بیرگەن عادتدان تاشقاری غلیاننی ایسلەتیب اوتەدر. او چاغلار، روس یوقاری مکتبلەرینگ طلبەلەری بولغان بز تورکلەرنگ خاطریمزدەدر. عمومیتلە قید ایتمەك لازم کە روس یوقاری مکتبلەری دائما اوزینگ انقلابچیلغیلە تانیلمش وە او مکتبلەردە اوقوغان یاشلق هەر دائم یالغز ایچکی ایمەس، تیشقی سیاست حادثەلەری ایلەدە جانلی بر صورتدە علاقەدار بولمشدر. مەن پەتەرسبورغ اونیوەریتەسیگە، روسیەدە ارتجاعنگ ایگ آوج آلدیغی، یوقاری مکتبلەرنگ وە آینقسا اونیوەرسیتەنگ صیقی صورتدە پولیس نظاراتی آستندا توردیغی 1910-1914 نچی یللاردا دوام ایتمەکدە ایدم. شونداغ بولسا هەم بز طلبەلەر سیاسی چیقیشلار قیلار، حکومتگە قارشی قرارلار چیقارار وە کوچە نمایشلەری یاسار ایدیك. بالقان اوروشی پەتەرسبورغ طلبە محیطینی داهادا قیزیشترمشدی. روسیە او زمان بیطرف سانالماقدا ایدی؛ لکن بوگا

قاراماسدان او آچیقدان-آچیق تورکیه‌گه قارشی بالقان سلاویانلاریغا یاردەم قیلار ایدی. آچیق صورتده یاردەم ییغیلماقدا وه کوگوللو (عسکرلەر) توپلانماقدا ایدی. پەتەرسبورغ کوچەلەرنده «آیا صوفیه اوستینه خاچ» (کرەست) طلبی ایله نمایشلەر یاسالماقدا ایدی. بونلار بز طلبەلەرنی سوك درجەده غلیانغا کتیرمشدی. روس صنفداشلاریمزنك بوتون انقلابچیلقلاریغا رغماً بز اونلار ایله کوپینچه برابر حرکت ایته بیلمەس ایدیك.

توغرودر، بز — روس وه غیری روس طلبەلەری — برلکده اونیوەرسیته دیوارلاری ایچنده بالقان سلاویانلاری فائدەسینه یاردەم توپلاشغا پروتستوده حتی توسقونلقدا قیلار وه توپلاتماس ایدیك. یاردەم توپلاش ایشینی أداره ایتکەن خانملار اونیوەرسیته‌دەن قووب چیقاریلغان وه آقچا توپلادیقلاری قوتولاری قوللاریندان تارتوب آلنغان ایدی. لکن بز تورك طلبەلەری بو حرکتنی آزکوروب قاندای‌دا بولسا باشقاچاسنه ایشلەمەکنی لازم تاپدیق. اونگچون‌ده بز آذری، تاتار وه تورکستانلی طلبەلەر روسلاردان آیریچا توپلانیشغا وه اوز باشیمزچا بەجەره بیلەچەگیمز فعالیت حقندا اویلاشغا قرار بیردیك. توپلانشیمز ایچین، او زمان پەتەرسبورغدا یاشاب تورغان تورکستانلی آووقات سیرعلی لاپین‌نگ راضیلغیله او کشینگ اویینی بیلگیلەدیك. بو اونوتولماس مجلسگه قاتناشقانلاردان بر قانچاسینگ اسمی آرتق ایسیمدەن چیقمشدر. تاتارلاردان ایندیلکده مرحوم نجیب قربانعلی ایله سلطان‌بیك ماملی‌نی وه حاضر هەم یاشاب ایندی بولشەویك بولوب کیتکەن الیاس آلکین‌نی خاطرلیمەن. آذریلەردەن میریعقوب‌بیك، شیخ‌الاسلام زاده اکبر آغا وه باشقالار بار ایدیلەر. تورکستانلیلاردان عشق آبادلی بیردی اوغلو قاقاجان ایله مەن بار ایدیك. توپلانتیمزنگ کوندەلگی برگنه مادەدەن عبارت بولوب، اوده — بالقان اوروشیغا روسیه آرالاشدیغی تقدیرده قاراشیمزنگ قاندای بولووی ایدی.

اوزون سویلەشدیك. هەر بریمزده چیقیب اوز فکرینی سویلەمەك اشتیاقنده ایدی. ایندی، 21 ییلدان سوك بوتون بولوب اوتکەنلەرنی ایسلەش قیین. خاطریمده یالغز چیقارغان قراریمز ساقلانیب قالمشدر:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تورك طلبەلەری، هەر بری اوزینگ اوقوب تورغان مکتبنده، حکومتکه قارشی بولغان چیقیشلارغا فعال صورتده قاتناشماق؛ تورکلەر علیهنه، سلاویانلار فائدەسینه یاردەم توپلاوچی تشکیلاتلارغا قارشی سفربرلکلەرگه اشتراك ایتمەك؛ تورکلەرگه یوباریش اوچون یاشیرین صورتده آقچا توپلاشغا چالیشماق مجبوریتنده‌درلەر. فقط قراریمزنگ أڭ شایان دقت نقطەسی روسیه تورکلەرگه قارشی محاربەگه قاتناشقان تقدیرده تیمر یوللارینی، کوپروکلەرنی، تلغرافنی بوزماق اوچون قافقاس جبهەسیگه باریش لازم کیلگەن خصوصی بر طلبه دستەسی تشکیل ایتمەك ایدی. بو قرارنامه درحال آند ایله تأیید ایتلمش ایدی...

آرقاداشلاریمزنك او وقتکی هیجانلی یوزلەرینی ایندیگیچه ایسلیمەن. بعضلاری همان او کون کوگوللو صفتیله تورکیه اوردوسنه کیتمه‌ککه حاضر ایکەنلکلەرینی بیلدیرگەن ایدیلەر. روس تیمر یوللارینی، کوپروکلەرینی وه تلغرافلارینی بوزاتورغان آرقاداشلارنگ اسملەری‌ده بیلگیلەنمشدی. بارچامز اوزیمزنی «سفربر حالندا» تویماقدا ایدیك.

... بر آز سوگرا مەن تورکستانغا باریب قایتدم.

مەن پەتەرسبورغه قایتب کیلگەندەن بر آز وقت اوتکەچ، تورکستاندان، اوتەگەن اوغلو صادق اسملی بر دوستومدان، اوزینگ اوکونلەرده پەتەرسبورغه کیلەچەگینی بیلدیرگەن بر تلغرام آلدم. استاسیوندا قارشی آلدیغمز زمان صادقنگ برنچی سؤالی مەنم تورك سفیرینی شخصاً تانیب-تانیماسلغم حقندا بولدی. شخصاً تانیش بولماغانلغمنی، فقط اوگا یتوشمەك مەنم ایچین قیین ایمەس ایکەنلگینی سویلەدم. مەنم تورغان یریمگه کیلدیك. صادق: «برآز آلتون آقچا کتیردم. اوز قولم ایله تورك سفیریگه تاپشیریش کیرەك» دیدی. تورکیەنگ پەتەرسبورغ ایلچیسی او زمان تورخان پاشا ایدی. ایکی کون سوگرا، کوچەده کوب احتیاطلی اولاراق آقشام چاغی صادق ایله برابر ایکیمز تورکیه سفارت-

خانه‌سنه کیلدیك وه تورخان پاشا طرفدان قبول ایتلدیك. تورك ایلچیسی کیگ قبول اوتاغینگ بویوك سوباسی قارشیسندا اولتوروب بزنی دقتله تینگله‌دی. صادق اوگا اوزاق تورکستاندان تورك یاراليلاری فائده‌سیگه تورکستانلیلارنگ قارداشلق تویغوسی علامتی اولاراق یوللاغان برآز آقچالارینی کتیردیگینی سویله‌دیگی زمان ایلچینگ کوزله‌ری یاشلاندی. هیجاندان صادق ایله مه‌نده اوزیمزنی توتالمادق. تورخان پاشا بزگه تورکستاندا تورکله‌ر یاشاماقدا ایکه‌نلگینی بیلدیگینی وه فقط اونلارنگ مقدارینی، قاندای یاشاب توردیقلارینی، نیمه ایله مشغول ایکه‌نلکله‌رینی هیچ بیلمه‌یتورغانلغینی سویله‌دی.

صادق ایله ایکیمز تورك سفارتخانه‌سندان چیقدیقدان سوك برآز وقت جیمجیت، سویله‌شمه‌سده‌ن کیتدك. بو سکوتمزنی صادق بوزدی. اونی تورخان پاشانگ «سز خرستیانمیسگز، مسلمان‌مو؟» دیگه‌ن سوزله‌ری حیرتکه کتیرمشدی. مسئله شوندان عبارتدر: تورخان پاشانگ «تورکستان تورکله‌ری اوزله‌رینی نیمه دیب آتایدرلار؟» دیگه‌ن سؤالیگه صادق آیریم قبیله‌له‌رنگ اسمله‌رینی آتاغان وه بز ایکیمزنگ «قازاقلار»دان ایکه‌نلگمزنی‌ده علاوه قیلغان ایدی. بو «قازاق» سوزینی ایشیتکه‌نده‌ن سوك تورخان پاشا بزنگ «خرستیانمی، مسلمانمو؟» ایکه‌نلگیمزنی سوراغان ایدی. چونکه، زمانینگ کوب باشقا تورکله‌ری کیبی تورخان پاشا هه‌م یالغز روس قازاق (قازاچی) لارینی بیلیر ایدی... صادق مگا قاراب: «مصطفی، دیمه‌ك، تورکله‌ر بزنی بیلمه‌یدرله‌رمی؟» دیب سورادی. — «کوروب تورو‌بسز، که بیلمه‌یدرله‌ر ایکه‌ن» دیب جواب بیردم...

بر نیچه کون سوگرا صادق قایتب کیتدی. او تورکله‌رنگ بزنگ «مسلمانمو، خرستیانمی» ایکه‌نلگیمزنی هیچ بیلمه‌سلکله‌رینی تورکستاندا هیچ برکشیگه سویله‌مه‌دی وه اوزینگ توتدیغی «تورکلك» یولینی بورونغوسیده‌ك دوام ایتدیردی.

قدرلی صادق، سه‌ن حاضر قایداسگ؟ تیریکمی‌سه‌ن، یوقسا، بلکه

تورکستانگ بوکونکی خوجاینلاری تامانیدان تورکلگینگ ایچین ئه‌لله قایاقا سورگونمو ایتلدیگ؟ بلکه‌ده آچلیقدان أولوب کیتدیگ؟...

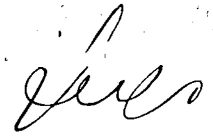

* * *

بولشه‌ویکله‌ر نظرنده اسلام دینی وه اونگ ظهوری

بوتون انسانلق عالمنده میگله‌رچه یللاردان‌به‌ری جاری بولوب تکامل ایتب کیلگه‌ن بوکونگی اجتماعی وه مدنی قورولوشلارنی «چوروك» دیب، اونی توبنده‌ن ییقیتماقا تریشقان بولشه‌ویکله‌رنگ بوتون دینله‌رگه وه او جمله‌ده‌ن اسلام دینیگه قارشی انه درجه‌ده دوشمان ایکه‌نلکله‌ری، اونی یوق قیلماق اوچون دینی تشکیلات وه مؤسسه‌له‌رنی بتیرمه‌کده، اوز دینیگه مربوط قالغان دین ایگه‌له‌رینی — دینگه قارشی ترغیب، تشویقدان تارتوب جبر وه ظلمغا قادار — تورلو تدبیرله‌ر ایله سیقیشترماقدا ایکه‌نلکله‌ری عینی بولشه‌ویك نشریاتندان بوکون هه‌رکیمگه آپ-آچیق معلوم ایکه‌ن، بو تضییقلارغا الك شدتله معروض قالغان روسیه تورکله‌ری ایچنده بو حقیقتنی نه‌ده‌نسه هه‌لیگه‌چه کورمه‌ی، بولشه‌ویکله‌رنگ دین دوشمانی بولماغانلغینی ادعا ایتوچی مسلمانلارنگ — سوك درجه‌ده آزدا بولسا — بار ایکه‌نلگی آگلاشیلادر.

بونگچون بز بو یرده بولشه‌ویکله‌رنگ عمومیتله هه‌ر بر دینگه وه خصوصاً اسلام دینیگه قاراشلاری، اونگ ظهوری حقنداغی نفسیرله‌ری، دینگه قارشی کوره‌شله‌ری توغروسندا اوقوچیلاریمزنی خبردار ایتب اوتمه‌کنی لازم تاپامز.

قارشیمزدا «ره‌وولیوسیونی ووستوق» اسملی ساویت مجموعه‌سینك بو سوك وقتگنه چیققان 1932 یلغی 3-4 نچی سانی یاتادر. بونگ «تنقید وه کتابیات بولومنده (325-339 بیتله‌ر) خ. نائوموف آتلی بر بولشه‌ویك،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

«اسلام» ، «اسلامنگ ظهوری» حقندا اوز بولشهویك مسلكداشلاری تامانيدان دينگه قارشی يازيلغان اوچ اثرنی تنقيد ايتب يازغان اوزون مقالهسينگ برنچی جملهسنده اسلام دينينی بولشهويزمنگ باش «پير»لەری بولغان قارل مارقس، ئەنگەلس وه لەنين لەرگه استناداً مه‌نه شوندای ديب تعريف ايتەدر:

«اسلام، بر دين سيستەمی اولاراق 6 نچی وه 7 نچی عصرلاردا او زمانغی عربستاننگ موزائيق اجتماعی-اقتصادی اساسی اوزرنده، سوداگر بورژوآنگ ايدەئولوژيسی (مفكورەسی) شكلنده وه اونگ قولندا زخمتكش كتلەسينی استثمار قورالی وه خلق اوچون افيون (آغو) اولاراق ظهور ايتمشدر.»

قارل مارقس، دينني «خلق اوچون بر آغو»، لەنين‌ده «خلق‌اوچون افيون» ديب تعريف ايتمشدر. برده لەنين اوزينگ «ايشچی فرقەسينگ دينگه قاراشی» ديگەن بر مقالەسنده:

«مارقسيزم، ماتەرياليزمدان عبارتدر. شو صفتی ايله او (مارقسيزم) دينگه قارشی أك رحمسز بر دوشماندر... بزدينگه قارشی كورەشمەليدرمز. بو، بوتون ماتەرياليزمنگ وه بالنتيجه مارقسيزمنگ الفباسيدر. لكن مارقسيزم، يالغز الفباده گنه توقتاب قالغان بر ماتەرياليزم ايمەسدر. مارقسيزم داها ايلگەری كيتەدر... دينگه قارشی كورەشه بيلمەك كيرەك؛ بونگ اوچون ايسه دیننگ منبعينی وه كتلەنگ اوا‌كا ايناونينی ماتەرياليستيك بر شكلده توشونتورمەليدر.» ديدر. باشقا بر يرده لەنين: «مارقسيزم هەر زمان بوتون حاضرغی دينلەرگه وه عبادتخانەلەرگه، بوتون وه هەر تورلو دينی تشكيلاتلارغا بورژوآ ارتجاع قوتلارينگ ايشچی صنفينی استثمار ايتو وه اوخلاتو قورالی ديب قارايدر» ديب يازغان.

خ. نائوموف‌ده يوقاريداغی تعريفلەرنی تكرار ايتەدر وه: «اسلام، سوداگر بورژوانگ مفكورەسی وه استثمارچی صنفنگ قولندا استثمار قورالی بولغان بر دين سيستەميدر» ديب اوا‌كا قارشی جدی صورتده كورەشو لازم ايكەنلگينی يازادر.

باشدا بويوك «مرشدلەری» قارل مارقس، ئەنگەلس وه لەنين بولغانی‌حالدا بولشهويكلەر، اسلام دينی وه اونگ ظهوری حقندا او قادار بوزوق فكر وه حكملەر بيرەدرلەركه، باشدان آياغنه قادار يالغان وه حقيقتنی تحريفدان عبارتدر وه بونی قصداً قيلادرلار. چونكه باشقا اصول ايله دينگه قارشی كورەش يوروته بيلمەسلەر. اونلارنگ فكرنچه، گويا، اسلامنگ ظهورندان اول مكەده قريش قبيلەسينه منسوب اورتا وه بويوك سوداگرلەردەن مركب «حنيفه» اسملی بر ياشيرين تشكيلات بولغان؛ بولشهويك يازوچيلارندان حكيموف ديگەن بريسی بو تشكيلات اعضالارينی توبەندەگيچه تصور ايتەدر: 1) ابوبكر — اورتا سوداگر؛ 2) عثمان عفان — كەتته سوداگر؛ 3) عبدالرحمن عوف — كەتته سوداگر؛ 4) عباس ابو طالب — اورتا سوداگر؛ 5) خديجه — اورتا سوداگر؛ 6) زبير عوام — اورتا سوداگر؛ 7) طلحا عبدالله — اورتا سوداگر وەسائره («اسلامنگ ظهوری» آتلی تاتارچا كتابدان.) محمد عليه السلام‌ده اونگ اعضاسندان ايكەن. نائوموف يازادر: «قريش سوداگر بورژوآسينگ بو ياشيرين تشكيلاتينگ معين بر خط حركت پروغرامی بولوب، مقصدی‌ده عرب قبيلەلارينی، خصوصاً قريش بويوك وه اورتا بورژوآسينی برلەشترمەك وه اسلام دولتی قورماق ايدی. لكن بو تشكيلاتنگ ايشی وه اسلامنك پيدا بولوشی او قادار قولای كيتمەی صنفلار آراسندا رحمسزچەسنه كورەش شكلنده كيتدی... اسلامنگ ماهيتی حاضرغی صنفی كورەش وه سوسياليزم قورولوشی ايله مربوط»(!!!).

بولشهويكلەر اسلام دينی حقنداغی بو فكرلەرينی يالغز يازماقلەده قالمای ايشده‌ده تطبيق ايتمەكدەدرلەر، يعنی دينی تشكيلات وه مؤسسەلەرنی توبندەن يوق قيلماق اوچون باركوچلەری ايله چاليشماقدالار. بومقصد اوچون اولاً پروپاغاندا ايله ايشكه باشلاغان، «خداسزلار جمعيتی» تشكيل ايتب دين عليهنده يوزلەرچه، بلكه ميگلەرچه غازيتا وه مقالەلار

نشر ایتمه کله وجودگه کتیرگەن بولسالار، سوگرادان حکومت وه فرقه
کوچلەری ایلەده دینگه قارشی هجومگه کیریشیب، بوگون دیانتلی کوـ
رونگەن ساویت وطنداشلاری تورلو تضییقلارغا معروض قالماقدادرلار.

بولشەویکلەر حکومت باشیغا کیلیب هەر یبرده نفوذلەرینی یایارکەن
دینگه قارشی رحمسز دوشمانلقلارینی اونچه یوزەگه چیقارمای، حتی
دینده‌ن یاردەم هەم آلغانلارایدی. طبیعی، اوزمانلار هەر أولکەده‌کی اهالینك
احوال روحیەسیگه قاراب دیندەن فاندەلەنگەن وه اونی وضعیت ایجابنچا
تعریف ایتکەن ایدیلەر. مثلا، باشقورد قوموونیستلەرندەن بری آغزندان
خلققا قوممونیزمنگ ذاتاً اسلام دینی اساسندەده بار ایکەنلگینی سویلەمەك
کستاحلغندا هەم بولغانلار ایدی. اوفادا توپلادیقلاری 2 نچی اسلام روحاـ
نیلاری قورولتایندان ایسه «قورولتای بوتون مسلمان اهالیسینی قیزیل
هوا فلوتیگه یاردەم ایتشکه وه دونیادا برنچی زخمت جمهوریتینی بوتون
دوشمانلاریدان قوروشغا چاقیرادر» دیگەن قرارده چیقارتغان ایدی.
آرادان کوب زمان اوتمەسدەن بوتون باشقا دین روحانیلاری کیبی اسلام
روحانیلاری هەم ساویت حکومتی نزدنده أڭ منفور وه أڭ حقوقسز
انسانلار حالیغا توشورولدیلار.

بوکون بولشەویکلەر تامانیدان بوزولغان، بیکیتیلگەن مسجد وه
مدرسەلەرنگ حسابی یوق. خلقیمزنگ مقدساتی آیاقلار آستیغا آلنماقداـ
در. شونیده قید ایتش کیرەك، که بو شیطانی حرکتلەر، بعضیلارینگ
دیدیکی کیبی یبرلی اوفاق بولشەویك مأمورلەرینگ اوزباشیمچا حرکتلەـ
ری ایمەس، اصلاً قوممونیزمنگ اساسی بولوب لەنین وه لەنینچیلەر
طرفدان دینگه قارشی دوشمانچاسنه بیریلگەن أمرلەرنگ یبریگه
یتیریلیشیدر.

چاغاتای

* * *

«تورکستان تورك گەنچلەر برلگی»نگ 10 نچی عمومی ییغیلیشی

برلك مرکز بناسینگ اجتماع وه قونفرانس سالونیدا استانبولداـ

کی وه باشقا تامانلاردان کیلگەن همشهری ممثللەرینگ قوشولوشی ایله
برلگیمزنگ عمومی ییغیلیشی بولوب اوتدی.

عمومی ییغیلیشنی برلك أداره هیئتینگ رئیسی دوقتور صالح جان
بیك آچدی. وه «عزیز همشهریلەرم! بو ییغیلیشدان کوب فائدەلەر کوتمەـ
کدەمز. بز یاش تورکستانلیلار سزلەرنگ جدی وه صمیمی تنقیدلەرگزـ
دەن فائدەلەنشیمز کیرەك. برلکنگ بو یلغی ایشیدەن هەر زمان ستایش
ایله سویلەنمەکده ایسەده، البته کەمچیلك تامانلاری باردر. آلدیگزدا ایشلەـ
گەن ایشیمز جانلی توراددر!» دیگەندەن کیین عمومی ییغیلیشنی باشقاریش
اوچون رئیس وه کاتب سایلاشیمزنی تکلیف قیلدی.

رئیسلکگه عثمان بیك، کاتبلکگه زاهدبیك سایلاندیلار.

عثمان بیك «تورکستان بوکون بزلەرنی ایشگەچاقیرادی. بوکونگی
حاللار بزنی برلەشیشکه، قول قولغا بیریب اوزولمەس محبت ایله یاشلاـ
ریمزنی حمایه قیلیشغا چاقیرادر. بوکونگی یاش تورکستانلیلارنی کورـ
گەندەن کیین تورکستاننگ استقبالینی کوب آیدین کورمەکدەمین. یاشاـ
سون یاش تورکستانلیلار!» دیدی.

کوریلەیتورغان مسئلەلەر:

1 — هیئت أدارەنگ ییللق ایش معروضەسی. 2 — تفتیش هیئتینگ
معروضەسی. 3 — سایلاولار. 4 — أداره هیئتینگ تکلیفلەری (آ—اعضاـ
لاریمز حقندا، ب — اورونباسارلار) 5 — نوبتده‌کی مسئلەلەر.

I — أداره هیئتینگ راپوری (قیسقارتیلمشدر):

17. 6. 1932 ده سایلاندق.

اوتکەن عمومی ییغیلیشدا بزگه بیریلگەن اوتکەن ییلدان قالغان
ایشلەر: قونفرانسلار بیریلمەسی...

بو ییل شرقی تورکستانه عائد 4 وه غربی تورکستانه عائد بر
قونفرانس: «شرقی تورکستاننگ تاریخ وه جغرافیاسی» — عثمان بیك،
«شرقی تورکستاننگ اقتصادی» — دوقتور مجدالدین بیك، «شرقی
تورکستاندا استقلال حرکتلەری» — دوقتور صالح جان بیك، «شرقی

تورکستانڭ بین‌الملل وضعیتی» — محرم فیضی بیك. برده «تورکستاندا آچلق» — عثمان بیکلەر طرفدان بیریلمشدر.

بو ییل برلك هیئت أدارەسی ییللق بر پلان حاضرلاغان ایدی. بونی کانون اولده (دیقابردە) ییغیلغان «گەنچلك پلەنومی» تصدیق قیلغان‌ایدی. او پلان‌دا شودر: (قیسقاچا) I — برلکنڭ مادی قدرتینی قوتلی اساسە تایانترماق، II — حرث ساحەسیدە اساسلی فعالیت، III — تورکستانلیلارنی مادتاً حمایە.

I — برلکنڭ مادی قدرتینی قوتلی اساسە تایانترماق اوچون:

1) برلك سالونینە الکتریق؛ 2) سالونە صحنە؛ 3) 100 قادار ساندالیا (اوتوراق)؛ 4) تیاترو وە موسیقی آلتلەری. 5) سالونی یاساتماق؛

II — حرث ساحەسندە اساسلی فعالیت:

1) تیاترو غروپی وەکتابلاری تشکیل وە یازماق، 2) موسیقی اوچون تورکستان ئەشولەلەری ییغماق، 3) نشریات.

III — تورکستانلیلارنی مادتاً حمایە: بونڭ اوچون ایشسز یاشلاریمزغا ایشلەر تاپیب بیریش چارەلەری آقتارماق.

I — قسم پروغرامیمزدا موفق بولا آلماغان تامانلاریمز:

1) برلك سالونینە الکتریق کتیرمەك ایشی، أدارە هیئتینڭ آرزوسی تاشقاریسیدا چیققان توسقونلق ایلە، ایشلەنە آلمامشدر. 2) صحنەدە احتیاج وە پارە مسئلەسیدەن ایشلەنە آلمامشدر. 3) اسکملەدە کذا.

موفقیتلەریمز: 1) تیاترو وە موسیقی آلتلەریمز ایلە تیاترو اوچون ملی کییملەر قسماً بولسون تأمین قیلنمشدر. 2) سالونی یاساتماق: برلك سالونی ابن سینا، نوائی، بهبودی، منور قاری کیبی بویوکلەریمزنڭ بویوك صورتلاری وە تورکستانغا عائد رسملەر ایلە یاساتیلغاندر. بوندان باشقا کتبخانە وە هیئت أدارەلەری‌دە تورکستان رسملەری ایلە یاساتیلغاندر.

II — حرث ساحەسیدەکی فعالیّت:

1) 16 کشیلك بر ملی موسیقی وە اویون بولومی میدانغا کیلتریلدی. 2) تورکستان ئەشولە وە اویونلارینی بیلگەن یورتداشلاریمزدان اعظمی

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

صورتدە فائدەلەندی. مسامرەلەریمزدە بو کورولمە کدەدر. 3) نشریات: برنچی نشریاتمز تقویم بولدی. بو تقویمنی چیقارتماقدا مقصدیمز وە پرینسیپمز بار. مادی فائدە کوتمە کلە برابر بوتون یورتداشلارنڭ أولەرندە برلگیمزنڭ اسمی بولونادی. بو حقدا سوراغانلارغا اعضالار برلگیمز حقیدا معلومات بیرەدیلەر. بایراغیمز وە نوائی، ابن سینالار توغریسیدا یورتداشلاریمز سوراغانلارغا جواب بیریشلەری کیرەك بولادی وە بیلمەس‌ایسە اورگەنیش مجبوریتیدە قالادی. 2 نچی نشریاتمز خریطە، 3 نچی نشریاتمزدە «تورکستاندان ایسدەلکلەر» آتلی آلبوم. 4) حرث ساحەسیدە تورکستانی تانیتماق اوچون «موسیقی بولومی» تامانیدان 9 مارتدا توران کیچەسیگە قاتناشیلدی؛ 23 مارتدا استانبولڭ کەتتە سالونیدا برنچی تاپقر اولاراق «تورکستان کیچەسی» یاسالدی؛ 28 نیساندا «ملی تورك طلبە برلگی»نڭ «تورك طلبە کیچەسی»گە قاتناشیلدی؛ آذریلەرنڭ تورلو کیچەلەریدە ئەشولە وە اویونلاریمز اوینالدی؛ 12 مایسدە بر «تورکستان جمعەسی» یاسالدی؛ 3 آغستوستدە دیگز وە قیردا بر «تورکستان کیچەسی» یاسالدی.

III — تورکستانلی گەنچلەریمزنی مادتاً حمایە:

سلیم‌زادە، محمود قاری وە اسعد بیکلەرگە ایش تاپیب بیریلدی.

طلبە ایشلەریمز: بو ییل تورکستانلی یاشلاریمزدان حمزە افندی عسکری لیسەگە کیرگیزیلمشدر. محمود، صلاح‌الدین، طلعت، عبدالجبار افندیلەرنڭ عسکری مکتبلەرگە کیرمەکلەری اوچون آنقارادان تأمینات آلینمشدر. برلك طرفیدان وجودەکیلتریلگەن یورتدە یاشلارنڭ بر نیچەسی یاتوب-تورووبدرلار.

برلکیمزنڭ کیلیمی: بو ییلغی کیلیم: اعضالار بدلی، نشریات وە مسامرەلەردەن: 378 لیرا 76 غروش.

چیقیمی: 332 لیرا 73 غروش.

آرتوب برلك وزنەسیدە قالغان پارا 46 لیرا 03 غروش‌در.

کیلیم وه چیقیمنگ اوتکه‌ن ییللارغا قاراغاندا کوب بولوب کورونوشی کورولگه‌ن ایشله‌رنگ کوبلگینی کورسه‌ته‌در.

کتبخانه: کتبخانه‌مز بوتون قیش کیچه‌له‌ری آچیق بولندریلدی. اعضالار استفاده قیلدیلار. کونده‌لك «جمهوریت» غازیتاسی حاجی هادی بیك طرفیدان تأمین ایتلدی.

برلك أداره هیئتی راپورینگ نهایتیده شو تکلیف باردی:

برلگیمزه «جمهوریت» غازیتاسینی تأمین قیلغان حاجی هادی وه ایشسز یاشلاریمزغا ایش تاپیب بیریشده کفیل بولوب یولباشچیلق کورسه‌تکه‌ن تاج‌الدین بیکله‌ر ایله باباسینگ خسته‌لغی وه ماتمنه رغماً برلگیمزنگ موسیقی قولیدا وه برلکنگ عمومی ایشله‌ریده کیچه‌لی کوندوزلو تینمه‌سده‌ن ایشله‌ب کیلگه‌ن وزنه‌دار نورالدین بیگگه عموم تامانیدان تشکر ایله تلطیف قیلنشلارینی تکلیف ایته‌رکه‌ن برلك کتبخانه‌سینی سوك شکلده اوچ آی تعطیلینی فدا قیلیب ایشله‌ب توزه‌تکه‌ن کاتب محمد جان عزیز بیکله‌رنگ‌ده آیریچا تلطیف قیلنشلارینی تیله‌یمز.

بر مونچه مذاکره‌ده‌ن کیین هیئت أداره‌نگ بر ییللق ایشی کوب ییریده وه فوق‌العاده کورولمشدر. راپور اتفاق ایله آلقیشلار آراسیدا قبول قیلندی.

تفتیش هیئتینگ راپوری‌ده أداره هیئتینی تقدیر قیلماقدا ایدی.

سایلاودا أداره هیئتیگه دوقتور مجدالدین، دوقتور صالح، نورالدین، یعقوب وه محمد جان بیکله‌ر سایلاندیلار. تفتیش هیئتیگه‌ده حاجی نورالدین وه دوقتور واسع بیکله‌ر سایلاندیلار.

3-4 آیلق تعهدینی بیرمه‌گه‌ن، برلکنگ مسامره وه قونفرانسلاریغا کیلمه‌گه‌ن اعضالارنگ بوندان کیین چیقاریلیشی وه أداره هیئتی اوچون اورونباسار بیلگیله‌نیشی تکلیفی قبول قیلنمشدر. اورونباسار اولاراق عارف حکمت وه باتو بیکله‌ر سایلانمشلاردر.

برلکنگ اعضالاری کونده‌ن کون آرتماقدادر. بو ییل 60 گه یاقین تورکستانلی همشهریمز برلکگه اعضا بولوب یازیلغانلار. بونلاردان

باشقا بر همشهرینگ اوتکه‌ن حالی برلك علیهیده بولغانیدان اونی آلماغانلار.

بو ییل برلك آلتی آیلق عمومی ییغیلیش چاقیرماغان ایدی. بو توغریدا سورالغان سوراقغا، دوقتور صالح جان بیك «أداره هیئتیگز آلتی آیلق ییغیلیشنی اوتکه‌ن عمومی اجتماعدا قبول قیلنغان قرار بوینچا چاقیرمادی. یعنی آلتی آیلق عمومی اجتماع اوچون مدت وه آی بیلگیله‌نمه‌گه‌ن ایدی؛ ایکنچیده‌ن بز اجتماع وه بیورودان (سوزده‌ن) زیاده ایشنی داها اهمیتلی اولاراق قبول قیلغانمز اوچون ییللق عموم ییغیلیش ایله برابر بولوشیدا محذور کورمه‌دك» دیب جواب بیردی.

بر طلبه‌مز طرفیدان «قار، یاغمور وه کیچه-کوندوز دیمه‌سده‌ن مسامره حاضرلقلاریغا کیلیب مسامره‌له‌ریمزده قاتناشقان لمعان، صائمه وه نریمان خانملار ایله عارفه خانملارغا تشکر قیلیشنی تکلیف قیلامین» دیگه‌ن بر مکتوب بیریلدی. بو تکلیف آرقاسیدان برلکنگ هه‌م‌رئیسلگینی هه‌م ملی اوینائ یار ئه‌شوله اویونیمزنگ استانبولدا خلق آراسیدا تارقالیشیغا سبب بولغان، اوز خاتونینی وه قاین سیگلیسینی صرف ملی حرثیمزنگ تارقالیشیدا اویون، ئه‌شوله وه چالغیلارغا قاتناشترغان اوزی هه‌م اویونلاریمزنی اویناب، برلك ایشله‌ریده بویوك فداکارلقلار وه ملی بارلغیمزنی خارجده کورسه‌تیلیشده بویوك جسارت کورسه‌تکه‌ن رئیسیمز دوقتور صالح جان‌نگ هه‌م تقدیر وه تلطیف قیلینشی تکلیفی ایدی. بو تکلیفله‌ر قبول قیلندی.

دوقتور ایلته‌ر.

هندستان مسلمانلاری غازی مصطفی‌کمال پاشا حقندا

لوندوندا هندستانگ مقدراتی اطرافدا اینگلته‌ره حکومتیله تماسدا بولونان هند مسلمانلاری ممثلله‌ری محمد یمین خان وه دوقتور خلیفه شجاع‌الدین افندی ایلول (سه‌نتابر)نگ 13 نده استانبوله گه‌لمشله‌ردر. محمد یمین «جمهوریت» غازیتاسی مخبرینه شونلاری سویله‌مشدر:

«لوندوندا هندستان حقندا توپلانان قونفرانسا قاتناشدق.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

اسکیده‌ن هندله‌رڭ مودوعاتی اینگلیز بانقالارندا دورووردی. قونفرانس، بر ملی هند احتیاط بانقاسی تشکیلینه قرار ویرمشدر.

هندولارله مسلمانلار آراسندا یاقلاشمایی تأمین ایده‌ن بر تاقیم آگلاشمالار یاپیلدی، که بونلار هندستانڭ مقدراتی اعتباریله چوق‌مهمدر.

هندلیله‌ر وه غازی ــــ مملکتمزه دونه‌رکه‌ن آینقسا یه‌گی تورکیه‌نك وضعیتینی، انقلابینی، غازی حضرتلارینڭ بوتون دنیادا اولدیغی کیبی هندستاندادا تانینان اثرله‌رینی یاقیندان گورمه‌ك ایچین تورکیه یولینی ترجیح ایتدك. بونلاری گورمه‌کله مفتخر وه ممنوز.

بوتون هند مسلمانلاری غازی حضرتلارینی پرستش ایده‌رجه‌سنه سه‌وه‌کده‌درله‌ر. بزم تورکیه‌یه وه غازی حضرتلارینا دائر ویره‌جه‌گیمز خبرله‌ر وه قونفرانسلار هندلی مسلمانلاری چوق سه‌ویندیره‌جه‌کدر.

غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلارینڭ رهبرلکله‌ریله تورك ملتینڭ یاپدیغی انقلاب وه فداکارلقلار، یالگز تورکیه‌یی ده‌گیل، بوتون اسلام ملتله‌رینی قورتارمشدر. بو انقلابڭ ایی وه مسعود نتیجه‌له‌ری استقبالدا گورو‌له‌جه‌کدر.

استقلال حربله‌رینه قادینلارڭدا قاتناشمالاری بزی سوڭ درجه متحسس ایتدی.

اینگلته‌ره وه هندستان ــــ اینگلته‌ره‌ده هندستان ایچین ایکی آقیم واردر: بری هندستانا سربستی ویرمه‌گی استهداف ایتمه‌کده‌در وه بونڭ باشندا باش وکیل ماقدونالد بولونماقدادر. آیری آقیم ایسه بوگا قارشیدر. فقط نتیجه‌ده سربستی طرفدارلارینڭ موفق اولاجاقلارینا شبهه یوقدر. شیمدیلك تام بر استقلال موضوع بحث ده‌گیلدر.

هندولارله مسلمانلارڭ اختلافی ــــ هندستانی خارجه قارشی ضعفه دوشوره‌ن هندولارله اسلاملار آراسنداغی اختلافلاردر. اولجه اسلاملارله برله‌شمه‌گه طرفدار اولان هندولارڭ لیده‌ری غاندی شیمدی یالگز اسلام عنصره حقلارینی ویرمه‌ك ایسته‌مه‌یور وه یالگز هندولار ایچین چالیشیور.

حالبوکه اسلام عنصر، هندستان خلقینڭ اوچده برینی تشکیل ایتمه‌کده‌در. بز حق اعتباریله مساوات ایسته‌یورز. غاندی‌نڭ خط حرکتی اسلاملاری گوجه‌ندیرمشدر.

هندستان شمالنده‌کی حادثه‌له‌ر ــــ هندستان شمالنده‌گی چیگه‌ره حادثه‌له‌ری چوق اوروشقاق اولان بعضی مستقل قبیله‌له‌رڭ احتیاجلاری اولان نه‌رسه‌له‌ری ئه‌لده ایتمه‌ك ایچین اینگلیزله‌ره هجوم ایتمه‌له‌رنده‌ن ایله‌ری گه‌لمه‌کده‌در. بونلارڭ نه هندستان، نه‌ده آفغانستان ایله علاقه‌لاری واردر.

تورکیه ایله هندستان آراسندا تجاری مناسبات یوق دینه‌جه‌ك قادار آزدر. فقط بونڭ انکشافنا چالیشاجاغز. هند مسلمانلاری تورکیه محصولات وه معمولاتینی آلماق آرزوسنداردرلار».

هند مسلمانلارینڭ وکیلله‌ری ــــ وکیل دوقتور خلیفه شجاع الدین‌ده دیمشدرکه:

«هند مسلمانلاری آینقسا کندی ممثلله‌رینی سایلاماق حقینی، گه‌له‌جه‌ك هند پارلامه‌نتوسندا نفوسی مقدارینا گوره اسلاملارڭ تمثیل ایدیلمه‌له‌رینی، بوتون هندستان ایالتله‌رینڭ بر قونفه‌دراسیون شکلنده اورتاق بر اداره‌یه باغلانماسینی ایسته‌مه‌کده‌درله‌ر. فقط طلبله‌ریمزڭ مهم بر قسمی قبول ایدیلمشدر.

لوندون قونفرانسندان حقلاریمزی ئه‌لده ایتمه‌ك ایچین ایله‌ریده داها زیاده‌کوره‌شمه‌ك مجبوریتنده اولدیغمزی آگلایاراق دونیورز.

بوراده تورکیه‌نڭ اقتصادی ساحه‌ده‌ده باشقا مملکتله‌رده‌ن داها ایی وضعیتده اولدیغینی گورمه‌کله بختیارز. هندستانڭ اقتصادی احوالی ممنونیتبخش ده‌گیلدر. عمومی بحراندان متأثر بولونیورز. مع ما فیه صلاح علامتله‌ری واردر.

بویوك غازی مصطفی کمال حضرتلارینا اوزون عمرله‌ر دیله‌ر وه تورك ملتینی تقدیرله یاد ایده‌رز.

هند مسلمانلارینڭ متعصب اولدیغنه وه یه‌گیلکله‌ره قارشی بولوندو-

قلارينا دائر تيشداغى پروپاغاندالارا اينانماماق لازم. هندستانداغى 90 ميليونلق اسلام عنصرى يكپاره بر حالدا يەگى تورك رەژيمندەن ممنوندرلار وه توركيەنگ استقبالدا دنيانگ أڭ بويوك دولتلەرى آراسندا بر اورنى اولاجاغينا ايمانلارى واردر». («جمهوريت» 14. IX. 33)

* * *

شرقى توركستانده

توكيودان 29 تموز (ايول)ده بغدادا چيقان «يەگى عراق» غازيتاسنا بيلديريليور:

«شرقى توركستاندا ييللاردانبەرى دوام ايدەن استقلال حركتلەرى بو ييلنگ ايلك بهار (كوكلەم)ندە مثبت بر نتيجه ويردى. تورك قبيلەلەرى وه قوتلارى توركستاننگ بويوك شهرلەرينى ضبط وه آز بر مدت سوگرادا بوتون توركستاندان چينليلەرى قوغاراق يوردلارينا صاحب اولديلار. كيرەك عسكرى، كيرەك مالى ضعفلارى، أداره آداملارىنگ آزلغى كوچەبه تيريكچيلگى وه ذهنيتنگ حالا دوامى بو مملكتده مستقر برحكومت شكلينگ قورولماسنا امكان بيراقمايور. جغرافى وضعيتى دولاييسيله اينگليزلەر وه روسلار موجود آنارشىدان استفاده ايدەرەك كنديلەرينه نفوذ تأمين ايتمەگه چاليشديقلارى بو اثنادا ژاپونلاردا بو فرصتى ئەلدەن قاچيرميورلار.

مانجوريادان موغولستانا قادار اوزانان ساحهٔ نفوذلارينى توركستانەده تشميله باشلاديلار.

21 مايسده توكيويا گەلەن عثمانلى پرنسلەرندەن عبدالكريم بر مدتدەنبەرى ژاپون حكومتينگ مسافرى بولونماقدا ايدى. ژاپونلار، توركستانليلارڭ عثمانلى خاندانه قارشى اولان عنعنەوى محبت وه رابطەلارينى دوشونەرەك عبدالكريمى كندى دولابلارينا آلت ايتمەگى قرارلاشديرديلار. يانينا شرقى توركستانلى اولوب مانجورى اوردوسندا ضابطلك ياپان ايكى ذاتله بر ژاپون بيگباشيسينى ترفيق ايدەرەك تموز (ايول) باشندا

موغولستان طريقيله توركستانه گوندەرديلەر. پرنس عبدالكريمگ ياندا استانبولدا چيقان «آقشام» غازيتاسى مخابرلەرندەن چاپان اوغلو محسن بيك اسمنده بر توركده واردر. بو هيئت برابرنده كوتورديگى كليتلى پارالارله عبدالكريمه اورادا بر موقع تأميننه چاليشاجاق وه بوگا ژاپونلارڭ عسكرى وه غير عسكرى بوتون تشكيلاتى مظاهرت ايدەجەكدر.

عبدالكريمه تعليمات ويرەن بالذات ژاپون باش وكيلىدر. ژاپون مطبوعاتينگ ايمالارينا گوره پرنس عبدالكريم توركستاندا موفق اولورسا ژاپون حمايەسنده مانجورى أدارەسنه بەگزەيەن بر خانلغگ باشنا كيچەجەكدر. ژاپونلارڭ سوڭ تعقيب ئەيلەديكلەرى شرق سياستينگ أڭ مهم بر قسمى اولان بو مسئلەيه پەك جدى بر ئەلله ساريلمشلار، بو ايش ايچين بودجەلەرندەن چوق مهم بر يكون آيرمشلاردر.

روس، اينگليز وه ژاپون رقابتلەرى آراسندا قالان يەگى وه گەنج توركستاننگ وضعيتى جالب دقت بر صفحەيه كيرمش ديمەكدر.

اينگليزلەر سوڭ زمانلاردا همان حمايەلەرينه كيرمش اولان تيبەت چيگەرەسى اوزەرندەكى كوچەبەلەرى ئەلەكيچيرمشلەرسەدە توركستاندا روس نفوذى داها كوچلو قوممونيست آژانلارىنگ روللارى داها مثمر وه فعالدر. («يەگى عراق» — 33 .IX .8 سان 18).

آذربايجان خبرلەرى

محبوس آذريلەر — آذربايجان استقلالچيلارىنگ أولكو قورالى «استقلال» غازيتاسينگ استانبول مخابرى يازيور:

«ايكى گون اول، قارصەگەلەن يەگى مهاجرلەريمزدەن دورت كيشى بورايەگەلمشدر. بونلار يوكسەك تحصيللى گەنچلەر اولوب، بريسى باكو دارالفنوندا پەداغوژى فاكولتەسنده معلم، ايكنچيسىدە باكو دارالفنوندا پروفەسور اورونباسارلارنداندر. بونلاردان بريسيله گوروشدم. اونگ آگلاتديقلارينا گوره، باكو حبسخانەلەرى مليتچى وه منور آذريلەرله دولودر. محبسده بولونانلار آراسندا ملى حكومتگ يوللار ناظرى خدا-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دات بيك مليك آرسلانلى ايله يەنە ملى حكومتڭ مساعى ناظرى اولمش آذربايجان سوسيال-دەموقراتلارينڭ ليدەرى احمد جودت (پەپينلى) بيك‌دە وارمش. بونلار 1929 نچى بيلدانبەرى زندانلا اولوب قولله كتيفلەشتريش مناسبتيله باشلانان قوراللو كويلو قوزغاليشلاريله علاقەدار بوتولمشلەردر.

آذربايجان سوسياليستلەريله ملت سيوەلەرينە منسوب برچوق متخصصلاردا «زيانچيلق» اوستندە سيبريايە سورولمشلەردر.

كيچەن قيشه قادار آتاقلى آذرى بيلگيچلەرندەن محمد حسن بهارلى نڭ سولوفكىدە خاستا اولاراق بولونديغى خبر آلينمشدر. بورونغو پارلامەنتو اعضالارندان رحيم وكيلى نڭدە سولوفكىدە ساغ بولونديغى سويلەنمە كدەدر.

مملكتدە مدهش تەررور دوام ايتمە كدەدر. مملكتڭ أدارەسى بوتونلاى روس وە ئەرمەنى ئەلندە اولوب تورك قومونيستلەرى بيله ايشدەن اوزاقلاشتريلمشلاردر.

II — يەگى مهاجر سيلى — واندان خبر ويريورلار:

آذربايجاندان ايرانه كيچميش مهاجرلەريمزدەن 35 نفوسلو 11 عائله تموز آيندا وانه گەلمش وە حكومت طرفدان يرلەشترمەك ايچين موش ولايتنه گوندەريلمشلەردر. اسكيدەن واندە يرلەشمش اولان مهاجرلەرىدە موشه گوندەرمەك ايستەنيلديگندەن، بو خصوصدە مركز نزدندە تشبثه كيريشيلمشدر.

ايراندان گەلەن مهاجرلەريمزڭ آگلاتديقلارينا گورە، ايران حكومتى مهاجرلەريمزى كوردستان طرفلارندا يرلەشترمەگە چاليشيور. بر چوق آذرى مهاجرلەر كوردلەرلە مسكون منطقەلارا يوللانمشلاردر. مهاجرلەريمزە ايران آذربايجانينڭ شمال قسملەرندە، آراس بويى ايله اورتا منطقەلارندا اوتورماق مساعدەسى ويريلميور.

قارص، ايغدير وە قاراكوسە ولايتلەرندەكى مهاجرلەريمزڭ بر قسمى وانه گەلديلەر. اونلارىدا بورادان موشه گوندەرمەك ايستيورلار. فقط مهاجرلەريمز بويله كوچەبە حياتندان قورتارماق ايچين حكومتە مرا-

جعت ايدەرەك اسكان حقندان (اراضى وە املاكدان) وازكيچديكلەرينى بيلديريديلەر. قارص وە قاراكوسە طرفدان گەلەن وە بورادان‌دا موشه گوندەريلمەك ايستەنيلەن مهاجرلەرڭ آرزولارى برنجى مفتشلگە بيلديريلمشدر. گەلەن مهاجرلەريمز محتاج وە پريشان بر حالدا اولوب ديەرلك بارچاسى ايكينچيلەردر.

استانبول غازيتالارينڭ يازديغنا گورە، توركيە جمهوريتى موش ولايتينڭ آلتون اووا دەنيلەن قسمينى مهاجرلەرە آيرمشدر. بورادە 100000 مهاجر يرلەشتريلەجەكدر.

29 آغوستوس تأريخلى استانبول غازيتالارينڭ ويرديگى خبرە گورە، توركيەنڭ شرق ولايتلەرندەن ئەرجيشە 19 ايولى بر آذرى مهاجر توپلامى گەلمشدر. بو يەگى مهاجرلەرڭ آگلاتديقلارينا گورە، قافقاسيادان بوگونلەردە بش يوز عائله داها گەلەجەكمش.

استانبولڭ يوكسەك مكتبلەرندە اوقويان قارصلى طلبەلەرڭ عائلەلەرندەن آلديقلارى سوڭ مكتوبلارا گورە، قارصە آغوستوس اورتالارندا يەگيدەن كليتلى آذرى مهاجرى گەلمشدر.

مهاجرلەر آينقسا آذربايجانڭ غرب ولايتلەرندەندر. بونلارڭ آراسندا باكو دارالفنونى پەداغوژى فاكولتەسى معلملەرندەن عباس قولى بيك وە بر چوق مهندس‌دە وارمش. گەلەن مهاجرلەر چيپلاق، آچ، حاستا وە سوڭ درجە پريشان بر وضعيتدەدرلەر. آينقسا چوجوق وە قادينلارڭ حالى آجيناجاق بر حالدادر. بونلاردا ايچ ولايتلەرە گوندەريلەجەكلەردر.

(«استقلال» Nr. 42, 20. IX. 33).

توركستاندا وضعيت

(«يوسلەدنى نووستى» غازيتاسى 1933 نچى ييل 26 سنتابر ساننددان)

موثوق بر منبعدەن توركستانداغى تورموش وە «يوتوقلار» حقندا خبرلار آلدق. ياش قومونيستلار اتفاقى (قومسومول) وە فرقەچيلارنك «بوزولوشى» سرعتلە دوام ايتمەكدەدر. قومسومول اهميتينك بوگون‌فرقە-

نگ (خدمتچیسی) مالایی مقامینه توشورولگه‌نلگینی یاشلارنك اوزله‌ری‌هم تأکید ایته‌درله‌ر. قوممونیست یاشلار شخصی منفعتده‌ن باشقانی هیچ اویلامایتورغان بولوب آلدیلار. آرتق کوبده‌ن‌به‌ری هیچ کیمسه‌ده نه سوسیالیزمگه اینانچ، نه‌ده توزوکره‌ك برکیله‌چه‌ککه امید قالغان. جهان انقلابی خصوصنده ایسه بر ییلدان کوبدرکه قومسومولّلار ایچنده هیچ بر ییرده برکیمسه‌ده آغز آچمایدر. بونگچون‌ده پولیت‌بیرو (سیاسی بیورو) عمومی تازالاش اوتکه‌رمه‌کده‌در. لکن بوندان بر فائده چیقمای یاتور؛ بوتون فرقه‌لیلار «منصب‌پرست» بولوب آلدیلار وه بوتون فرقه‌ده ستالین سیاستینگه وه قوممونیزمغا قارشی تیلسز (میلقاو) بر مخالف ییرنده‌در.

پاختا ایکینی بو ییل تورکمه‌نستاندا ساحه اعتباریله اوروشدان اولگی ییللارغا قاراغاندا 50% آرتمشدر. لکن ییر وقتنده سوغاریلماغان هه‌مده یه‌گیده‌ن قوشولغان پاختا ییرله‌ری ایچین‌ده یتیشسین دیب پاختا ایچین بیریلگه‌ن سونگ مقداری ایکی حصه آزایتریلمشدر؛ بونگچون‌ده پاختا اونومی حاضرده هه‌ر ده‌ساتین باشیغا 17 پوتدان آرتمایدر. (1914 نچی ییلدا هه‌ر ده‌ساتیندان 75 پوت اونوم آلنغان ایدی).

حاضردا تورکمه‌نستاننگ «سوق‌الجیش» مرکزی مه‌رو (مرو) شهری سانالادر؛ أداره مرکزی ایسه بورونغوداغی کیبی یه‌نه عشق آباددر. کوب اهالی عشق آباد اوزره قاچماقدا بولغانیدان، او ییرده بوتون یولچیلار تفتیش ایتلیب تورماقدادر. هه‌مده او ییرگه کیلوچیله‌رده‌ن چیگه‌ره منطقسنه کیرمه‌ك وه تورماق اوچون گ. پ. ئو. (چه‌قا) طرفدان بیریلگه‌ن رخصتنامه طلب ایتلمه‌کده‌در. بوندای کاغذی بولماغانلار درحال مملکت ایچگه‌ریسیگه قایتاریلیب یوباریلا یاتورلار.

برنچی مای بایرامینگ قاندای یاسالغانلغی حقنداغی خبرله‌رده کوب قزیقدر. مه‌روده آنچاغنه تیمر یول ایشچیله‌رنده‌ن باشقا 10 دان آرتق تورلو فابریقالار وه برده مه‌رو اطرافندا کلیتلی مقداردا تورکمه‌ن دهقانلاری بولغان قولخوز وه ساوخوزلار بولوویغا قاراماسدان بو ییلغی (پاراد) رسم کچیدگه ایشچیله‌رده دهقانلاردا قاتناشمادیلار. مه‌روده یالغز عسکری

حصه‌لار پاراد قیلدیلار؛ یاش بالالارنی یوك آوتوموبیلله‌رنده کیزدیردیله‌ر؛ فرقه‌لیلار خلق کتله‌سینی «په‌ك آزغنه فرقه‌لیلار» دیب تصویر ایتدیله‌ر. پارادنی فیلمگه آلماق ایسته‌گه‌ن فیلم اوپه‌راتوری ایسه کوچه‌له‌رده بولغان اون چاقلی تورکمه‌نی توپلاماق وه اونلارنی تورلو تاماندان بر نیچه تاپقر فیلمگه توشورمه‌ك وه بو اصول ایله گویا «خلق کتله‌سینی» تصویر ایتمه‌ك مجبوریتنده قالمشدی. بولشه‌ویکله‌رنگ اوزله‌ری‌ده اهالینگ احوال روحیه‌سینی یاخشی‌غنه آنگلادیلار وه بونگچون‌ده پارادغا چیقماغانلارغا هیچ بر تورلو تضییق اجرا ایتمه‌دیله‌ر.

تورکستاندان کوبده‌نبه‌ری خلق قاچماقدادر. حکومت اونلار ایله منتظم صورتده کوره‌شه باشلامشدر؛ ممنونیتسزلك کورسه‌توچیله‌رنی بویوك مقدارلاردا مجبوری ایشکه یوللاماقدادر. بو تدبیر اهالینگ بوتون آوولی ایله ایرانغا کوچووینه سببیت بیردی. سوگغو ایکی ییل ایچنده ایرانغا قاچوب چیقغانلارنگ سانی 10 میگده‌ن آز ایمه‌س.»

باشقارما: روس غازیتاسینگ بو یازدیقلاری بزنگ مشهد مخبریمز طرفدان یازیلیب تورغان معلوماتلارینی قوتلاماقدادر.

II

پاریسده چیقا تورغان روسچه «ووزروژده‌نیه» غازیتاسی 18 نچی سه‌نتابر ساندا «(آلمان) باش قونسوللغی تجارت آگه‌تینگ تورکستان أولکه‌سنده پاختا اونومی وه ییغم-تیریمی وضعیتی حقنداغی مفصل راپورتدان آلندی» دیب توبه‌نده‌گی معلوماتنی یازادر:

«مرکزی حکومت پاختا ایکین ساحه‌له‌رینی کیگه‌یته بیلمه‌ك، ییر سوغاریش تشکیلاتی ایشله‌رینی کوچه‌یترمه‌ك وه اونومنی توغرو ییغیب-تیرمه‌ك ایچین اوزینگ بوتون عسکری، پولیس وه فرقه کوچله‌رینی سفربرلککه چاقیرمشدر. موسقوا یوقاریداغی مقصدلار ایچین تعیین ایتدیگی یوزله‌رچه کوره‌شچه‌ن قومسومول دسته‌له‌رینی تورکستان دالالاریغا یوللامشدر. لکن مبالغه‌سز صورتده حربی دیب آتاب بولاتورغان بو بویوك جبری تدبیرله‌ر، بو أولکه‌ده حکم سوروب تورغان آچلقدان اوزینی قورتارماق ایچین

عنادله ارزاق یتیشدیریشکه اوروىوب تورغان یرلی اهالینگ آچیقدان آچیق سابوتاژی ایله قارشیلاشدی.

مرکزدەن ارزاق او قادار ئەمدەن کەم کیلەدر، که قوشونی، پولیس مأمورلەرینی وه «یەکیل سواری» دیب آتادیقلاری بریغادالارنی تویدورماقغا زورغا یتوشەدر.. اهالیگه ایسه، دیەرلك، هیچ بر نەرسه قالمایدر. بو سببدەن یرلی اهالی ایله ساویت حکومتی آراسندا بیتمەس توکەنمەس مجادله دوام ایتمه کدەدر. بو یردە حکومتنگ تابشوروغینی کوروںوشدە بەجەرمەك وه اطاعتسزلکله قارالاىوب زندانغا آتیلماسلق وه حتی آتیلیب أولدورولمەسلك قورقوسندان گنه ایشلەیدر.»

«پاختا خراب بولا یاتور...»

مەنه تاشکندیدان، خوقندان، خیوەدەن، مەرودەن، بوخارادان، سمرقندیدان وه باشقا یرلەردەن کیلگەن راپورلەرنگ باشلانغیچی شوندایدر.

خبرچیلەر سوگرا یازادرلارکه:

«بو یرگه آمریقادان، مصردان، هندستاندان وه باشقا یرلەردەن کتیریلگەن هەر تورلو متخصصلار وه آغرانوملار اوردوسی بارلغینه قاراماسدان سوغارو ایشلەری یاخشی کیتمەدی... متخصصلارنگ ئەیتوویگه قاراغاندا پاختا ایکینلەرینک، دیەرلك، توردەن بر ($^{1}/_{4}$) بولەگی سوسزلقدان خراب بولغان. عمومیتله بو یلغی پاختا اونومی عینی زماندا آنچا موفقیتلی بولماغان بولتورغی اونومگه نسبتاً یوزدە 30-40 آز بولاجاقدر.

پاختا تازالایتورغان زاوودلارنگ فعالیتی برباد بر حالدادر. مرکزی فابریقا رایونلاریغا تاشو ایچین پاختا یوکلەش ایشلەری بوتونلای یاماندر. نقلیات واسطەلارنگ سوك درجەدە یتەرسزلگی، تەرازولارنگ جودە آزلغی، پاختانگ قابلیتسزچاسنه باغلانیشی، سیقیلغان پاختا باغلاملارینگ آچیق هوادا اوز اوزندەن یانیب کیتشی، فلاکتلی نتیجەلەر بیرمه کدەد».

پارتیزان محاربەسی

راپوردا: «اگر بونلارنگ هەمەسیگه بردە دولت قوتلارینگ هیچ توتالمادیقلاری یرلی عصیانچیلارنگ یوروتوب تورغان سوگسز چەتە

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

(پارتیزان) محاربەلەرنی قوشساق بر وقتلارگوللەگەن بو أولکەنگ اقتصادی وه اجتماعی زوالی حقندا بر تصور حاصل قیلماق قیین بولماساکیرەك»

دیلەدر.

تورکستان دهقانلاری آتیلیشغا حکم ایتلگەنلەر

«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ 28.7.33. تأریخلی ساننده یازیلغانغا کوره، بو یل ایول آیندا تاشکند منطقەسندەغی چین‌آباد قیشلاغی «قیزیل قهرمان» قولخوزیدا «سوسیالیستلك ملکینی اوغورلاغانلق» ایله عیبلەنب رحیم تورسونبای اوغلو (قولخوزنگ بورونغو رئیس اوروںباساری)، قارا خواجه عبدالله خواجه اوغلو، سعدالله خواجه عبدالله خواجه اوغلو، خالتای شیرمحمد اوغلو (قولخوزنگ بولتورغی رئیسی)، عمر بیك بیردی اوغلو (قولخوز أداره اعضاسی) آتیلیشغا وه مال‌ملکلەری مصادره ایتلیشکه،

رستم‌کریم اوغلو، عبدالرزاق رحیم اوغلو، تاشپولات امام بای بای اوغلو اون یلدان قاماقغا وه مال‌ملکلەری مصادره‌غا حکم ایتلگەنلەر وه قولخوزنگ بوخقالتەری توداکوف (روس) اوچ یل قاماققا حکم ایتلدی. لیکن توداکوفنگ ایشچی عائلەسیدەن بولغانی وه برنچی مرتبه محکمەگه توشکەنی نظردە توتولوب حکم شرطلك بولدی» (یعنی آقلاندی — «یاش تورکستان»).

تاگری رحمت ئەیلەسین

تاشکنددەن آلنغان خبرگه کوره قیمتلی قارداشمز دوقتور اسحاق اوغلی عبدالوهاب بیکنگ آتاسی اسحاق‌جان، بویوك آغاسی عبدالستار وه آغاسی عبدالصمدنگ اوغلو عبدالسمیع بیکلەر وفات ایتمشلەر.

اولوغ تاگریدان مرحوملارغا رحمت، سوگیلی قارداشمز دوقتور عبدالوهاب بیکگه وه عائله افرادیغا اوزون عمر وه صبر تیلیمز.

«یاش تورکستان»

باشقارمادان: تورکستان غازیتالاری مجموعەمزنی باستریشغا تاپشیرغاندان سوك کیلگەنیدەن بو سانغا یورت خبرلەری باسیشغا وقت قالمادی.

Yach Turkestan

Octobre 1933 (Le jeune Turkestan) No. 47

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطله‌ری :

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

تورك بیلیگی اوچون فائده‌لی اثر

دوقتور رضا نور بیك تاماندان چیقاریلماقدا بولغان فرانسزچا „Revue de Turcologie" نگ «تورك بایراقلاری تأریخی» نام جلدی چیقمشدر. تورك بایراقلارینا عائد کیبگ معلومات بیروچی بو اثر 181 بیتلی بولوب اسکندریه‌ده باسیلمشدر. اثرده یه‌گی وقتگی تورك بایراقلاردان یالغز ملی تورکستان بایراغی حقنده بحث ایتلمش وه‌شکلی کورسه‌تیلمشدر. تورك بیلیگی اوچون فائده‌لی بولغان بو اثرنگ ده‌گه‌ری 60 فرانقدر.

آدره‌س: M. Chevket Bey

Rue Sésostris, No. 3, Alexandrie (Egypte).

* * *

باشقارمادان: آطنه‌ده‌گی آبونه‌چیله‌ریمزنگ دوقتور مجدالدین احمد بیك آرقالی یوللادیقلاری 3930 غروش وقتندا یتیشدی. تشکرله‌ر ایته‌مز.

مجموعه‌مزگه تیبشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدره‌س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France